

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Breve fra Rolding.

En topographisk Skizze,

udgiven som

Indbydelseskrift

til

den offentlige

Examen i Rolding lærde Skole.

Af

E. G. Tauber,

Professor og Directeur.

Odense 1822.

Trykt, paa Forfatterens Forlag, hos S. Hempel,
Eier af Høns Stifts Adresskontoir og Bogtrykkerie.

F o r o r d .

En Ven besøgte mig i Foraaret 1820 paa sin Reise til Udlandet, og viste mig et Schema til sin Reisejournal. Det var en Art af liber memorialis, hvori han, for intet at oversee under Reisens Travlhed, forud havde optegnet de Seesværdigheder, som paa ethvert Sted fortjente at undersøges. Jeg fandt Methoden god; og, da min Ven spørgesuld anmodede mig om, at gjøre Reisen med sig igjennem Kolding, tyktes det mig ret underholdende, for en Tid at synes fremmed i mit eget Hjem. Vi bleve derhos enige om, i Form af Breve at sende vore Bemærkninger til en fælles Ven.

Dette er Anledningen til disse Blade, der kun forsaavidt have Anstrøget af den digtede Charakter, som min Ven ønskede denne Henlempelse af min Personlighed efter hans Plan. Efterretningerne selv ere saa sande, som længere Tids Jagttagelse satte mig istand til at give dem. Paatrængende Embedsforretninger have siden hindret mig i, at gjøre nogen væsentlig Forandring i den udkastede Skizze.

Kolding har endnu ingen særegen Topographi funden, som den maaskee kunde fortjene ligesaavel, som dens nære og fjerne Naboer. Læseren betragte da disse ufuldendte Skizzer som et, maaskee ikke uvelkomment, Program for en tilkommende Beskrivelse af disse Egne, og Forfatterens Venner paa Grændsen af Nørre- og Sønder-Jylland modtage samme som en venlig Afskedsbrev til en Kreds, hvor han tilbragte herved et Dvinqvennium i en behagelig Embedsvirksomhed.

- Kolding den 1 August 1822.

Første Brev.

• Kolding den 19 Mai 1820.

Du ønsker, at jeg med uindtaget Blik, som Du kalder det, vil meddele Dig noale Skildringer af de fædrelandske Egne, jeg besøger paa min Reise til Udlandet, og frygter, at jeg, efter at have seet Schweitzes Gletscher og Rhinsstrømmens Fald, intet Øie vil beholde for de mange Naturskønheder, som vort Fædreland eier.

Isandhed, kjære B., Du gjør mig Uret. I hvor glad jeg end i dette Øieblik føler mig ved den nære Opfyldelse af et af mine kjæreste Ønsker, og i hvor levende min Aand og mit Hjerte stunde til hine Nydelsler, som Fremtiden lover, saa har jeg dog ofte overveiet de Alvorsord, hvormed Plinius aabner sin Beskrivelse over Vadimonis: Egen*, og vil, for at forsone Dig med mit Sindelag,

---

* De Gjenstande, hvis Kundskab ofte bevæge os til Reiser tillands og tilvands, de ringeagtes, naar de ligge os lige for Øinene: enten nu at vor Natur er saaledes beskaffen, at vi ere ligegyldige ved det Nære og hige efter det Fjerne; eller at Lysten snarest tabes til det, som lettest kan naaes; eller endelig, at vi opsætte at see det, som er os for Øinene, som Noget, vi altid kunne see. Plinii Breves 8, 20.

strax sende Dig nogle Skizzer af den Dagbog, jeg i disse Dage har holdt over mine Vandringer i Kolding og dens Omegn.

Det var en klar Foraarsaften, da jeg igaar kom hertil. Jeg havde neppe udhvilet mig nogle Timer, før min Ven foreslog mig en Spadseretour til Slottets Ruiner, der ligge lige bag ved hans Have. Vi drog Arm i Arm ud af den lille Havelaage, der vender ud til Slotsbanken. Børnene havde gjort sig Veien kort, ved strax at kravle op ad den steile Brink. Min Ven førte mig af den længere og mageligere Vei op af de jevntskraaende Terrasser, og underholdt mig imidlertid med Slottets Historie.

Denne gothiske Taarnbygning vilde uden tvivl endnu paa sjette Aarhundrede have staaet urokket, om ikke en fjendsk Flo med Bold havde styrtet den i Gruus*. Saa

* Koldinghus er, efter Hvitfeld (Folioudgaven Tom. 1. S. 217.) bygget 1248. Dens ældre og jevnaldrende Bredre ligge allerede længst i Gruus. De ere:

Niberhus fra 1115.

Hammershus paa Bornholm, fra 1158.

Nyborg Slot, fra 1175.

Bordingborg, bygget af Waldemar I. 1166.

Kallundborg Slot, bygget 1171 af Esbern Snare. Gurte, af Waldemar III. Korsøer, af Svend Grathe i det 12te Aarhundrede. Ei at tale om Slyn-derborg (nu Kronborg), Alborghus, Kalløe, Elessvigs 7 Borge og flere, hvis Oprindelse er uviss.

synderlige ere Skjebnens Bud. Over et halvt Kartusinde havde Tidens Ødelæggelser forjævet prøvet Styrke med disse kolossalske Mure, da en spansk Hær skulde komme fra Europas yderste Grændser, for at ødelægge en af de herligste Oldtids-Borge. Dog synes dennes Auspicer, alt fra dens Oprindelse af, at have været uheldsaaende. Ders til hentyde i det mindste alle Symboler af dens faldefærdige Levninger, og Historien modsiges ikke disse mørke Ahnelser. Ja — en fjendtligsindet Mand maa have lagt Grundstenen til dig, mægtige Ørneborg*, før Dagenes Fødsel, thi denne var det, der for 6 Aarhundreder siden talte til Brodermorderen Abel, da han reiste Borgen til Hævn og Forsvar mod sin Kongelige Broder. Denne tæller endnu fra Scipios og Hannibals Villedstøtter, der kneise paa Tinden af dit brusne Kjempeaar, denne truer fra det sønderlemmede danske Naaben, der er givet disse Dødsffender til Bevogtning, og denne lyder endelig op fra den saakaldte svenske Kjelder, hvor vel ikke Albrecht, som Folkesagnet gaar, har maattet bøde for sine haanende Gaver, men hvor sikkert mangt et Slagtoffer i Naaber:

---

* Ørneborg (*Aquilæburgum*) er Elottets ældste Navn, som endnu sees af Ørens Naaben (en Ørn og en Lind) og Udtrykkene i Kjempevisen:

„Ørnen sidder paa høien Hal.

Linden stander i dyben Dal.“

Eiden kaldtes det *Middelborg*, fordi det laae imellem Landerupgaard og Haderslevhuus, og beholdt endelig Navnet efter Byen.

dens Dage har maattet sukke efter Luft og Lys*. Hvad Under da, at denne Mand, kun for en Tid forjaget ved fredsfulle Kongers Nærvarrelse, synes at have odelagt et Minde, som den selv stiftede; hvad Under, at en, ved paatvunget Hertservælde opirret, skjøndt isvrigt fredeligsinnet, Kriegerfare kunde fatte den Tanke, ved Bygningens Fald tillige at løsgjøre sig fra denne.

Vorgens Oldhistorie før 1248 er indhyllet i Dunkelhed. Dog veed man af Sagn og haandskrevne Beretninger, at den, før den blev Kongelig, beboedes af adskillige adelige Slægter, ligesom dens Beliggenhed paa en isoleret Hoi, omgiven af ferske Søer, Fjorde og Grave, maa have gjort den fortrinligen skicket til Ridderborg. Af denne Mening er og Lyschander i Fortalen til sin store utrykte Krønike, hvoraf Suhm har opbevaret Levninger**. „Hvor Slottet nu staaer, siger han, har boet Adelsfolk, iblandt andet en Mand, som førte en Ørn i sit Vaaben; men

* Slottets jernfaste Hvalvinger og Buer gjorde det fortrinligen skicket til at bevare mangan farlig Statsfange. Den mærkeligste af disse var Skipper Clements, der her sad fængslet, efter at han 1534 var tagen til Fange i Alsborg af Johan Rankhan og Erik Banner. Han blev siden, efter at have siddet her i halvandet Aar, henrettet og lagt paa Steile udenfor Kolding. (See Svitsfeld 2, 432.) Flere slige Personer omtales i Christian den Fjerdes Breve til Casper Marchdanner, som ere indførte i danske Magazin Tom. 5. Pag. 111 — 128 og 151 — 160.

** Suhms Samlinger, 1 Bind, Pag. 64.

nedenfor, hvor Byen nu ligger, har en Jomfrue af de Krummediger havt sit Herresæde; om hvis begges Kjærlighed endnu synges Viser.“

Om dette romantiske Sagn kan jeg ingen videre Oplysning give Dig. I det Hele mangler jeg Data til at give Dig en fuldstændig Historie af Slottet. Det brændte den 30 Marts 1808, og dets historiske Ælde fra 1248 til denne Tidspunkt er altsaa 560 Aar, et Tidsløb, som kunde inddeles i adskillige Perioder, efter de Konger, som have arbejdet paa Bygningens Opførelse eller Forstjænnelse.

Ruinerne af Koldinghus ere endnu interessante i deres Fald; men uden særegen Beskyttelse af det Offentlige vil denne lokale Interesse inden faae Tid være tabt, og Tømterne være lige saa borte, som Gurrees eller Uranienz borgs.

Kjempetaarnet — skjønt halvt nedstyrtet ved Branden — har endnu sin oprindelige Høide og hæver sig henved 40 Alen imellem de mindre ottekantede Taarne, som omgive det. Denne enkeltstaaende Muurtinde, saavelsom de øvrige askefarvede Mure med deres aabne Vindueshuller, toner høit op over den hele Omegn, og er den første Gjenstand, der møder den Rejsendes Blik, fra hvilken Side han end nærmer sig Byen.

Behageligt er vistnok ikke Skuet af denne undergaaende Kongeborg; men kjendeværdigt bliver altid et Sted, hvortil saamange Minder af en mythisk og historisk Tidsalder knytte sig. Hvormange mærkelige Mennesker

maac ikke have beboet disse Steder i et Tidsrum maaskee af et heelt Hartusinde, lige fra hiin Ridder, der, efter Sagnet, ofrede sin Datter til Døden*, indtil denne freds-
 sælle Konge, der i vore Dage her søgte Skyts mod for-
 ræderiske Venner? Til hvormangen bekjendt og ubekjendt
 Statsforhandling vare disse Mure Vidner? De hørte
 den forfulgte Johannes a Vascos Banner, da han,
 for sin af Fanatismen uddrevne Skare, forgjæves søgte et
 Fristed i Danmark (1555)**; de hørte den fromme tredie
 Christians Dødsfald (1559); de saae hans Dronning stifte
 Kolding lærde Skole (1552) og Hospital (1558); de
 hørte Bryllupsfange og Manier ved mangen Fyrtes Vi-
 lager*** eller Jordefærd; de saae vore henfarne Konger
 skabe Riddere****, og selv Riddere, at drage i Spidsen

* See Thieles Folkesagn I. 129.

** See Holbergs Danmarkshistorie II. 388 ff.

*** Blandt flere Kongesønner, som fødtes paa dette Slot, var og Stamsfaderen til det Eleshvig-Sønderborg-Au-
 gustenborgske Huus, Johannes, Christian den Tre-
 dies yngste Søn, sædvanligen benævnet Johannes den
 Ungre (1545).

**** „Mav 1616, den 2 December, da Hertug Frederik af
 Holsteen tog Femern og Holsteen til Lehn af Kongen
 (Chr. IV.) paa Koldinghuus, blev Statholderen, Hert
 Manzau, tilligemed 11 andre Rigets Raad, som i
 sidste Krig havde holdt sig ridderligen og vel, med stor
 Ceremonie af Hs. Majestæt slagne til Riddere af den
 nyliftede danske Sværdorden, som man ellers kalder
 Ordenen af den væbnede Arm.“ Wolffs *encomion*
Regni Daniæ, pag. 29. Danske Magazin Tom. 4, 112.

for Skarerne til ridderlige Øvelser *; de ydede, naar Land-
 farlot herskede i Rigets øvrige Provindsler, et sundt og
 behageligt Ophold for det Kongelige Huus **; og de vare
 endeligen igjennem Rækker af Aar en Baaning for Kon-
 gens Mand og Lehnets Bestyrere***.

* Aar 1543 skeete i Kolding Forlovelsen imellem Kong
 Christian IIIs Søster, Prindsesse Elisabeth, og Her-
 tug Magnus af Mecklenburg. Aar 1548 ligeledes imel-
 lem Prindsesse Anna og Hertug August af Sachsen,
 hvorved en stor Tournering holdtes paa Rendebanen.

** Aar 1711 var Slottet en Tilflugt for Frederik IV, da
 Vesten rasede i Sjælland.

*** Den mærkeligste af Lehnsmændene paa Koldinghuus er
 Casper Marchdanner, efter haandskræverne Ester-
 retninger, som gjenmes i Nibe Stiftskiste, en naturlig
 Søn af Christian III, avlet med en Wondepige fra
 Andst, medens Kongen som Prinds i Aaret 1532 op-
 holdt sig paa Kolding Slot. Da Optegnelsen indeholder
 en historisk Kuriositet, vil jeg meddele dig samme med
 den unavngivne Forfatters egne Ord. Disse ere: „Der
 Printsen en Sommer Dag drog paa Jacht i Kgl. Mave-
 stats Wiltbane, møtte hannem i Erftkov en ung
 Wonde-Pige aff et artigt og skøndt Wdseende. Hand
 fandt Behag i hendes Afslun, och spurgte hende, hvo
 hun waar og hvorhen hun gick. Hun forklarede, att
 hun waar en Skomagers Daatter af Andst, som brachte
 en Krucke med Jord-Bær til Byen. Printsen huede
 hendis Tale so well, att han befoel hende, at bringe
 Bærrene i Stegerset paa Slottet och siden hente sin
 Løn. Saaledes begaff det sig, at bemeldte Qvindes-
 Person flere Gange kom til Slottet. Da fandt Print-
 sen mere og mere Behag i hende, indtil han tog hende
 til sig och affledede med hende en Søn, som siden bleff
 den berømmelige Lehnsmænd Casper Marchdanner.

Dog disse historiske Minder, i hvor behagelige de end ere paa Stedet, hvor alle Omgivelser ret egentligen gjøre dem levende for Beskuerens Aand, kunne for Dig, kjere B., ikke have større Interesse, end at Du, ved et Blik paa dit historiske Repertoire, selv lige saa let vil kunne gjenkalde Dig dem.

Printsen lod det unge Barn holde til boglige Konster og begavede Moderen quit og frle med en Bonde-Gaard i Andst Sogn.“ Saavidt Optegnelsen. Oprindeligen hed han, efter en anden Beretning, Casper Danne-
mark, som siden, ved Stavelsernes Omsætning, blev forandret til Casper Markdanne. Han var anden Frederiks og fjerde Christians høist betroede Mand. Som Lehnets Bestyrer blev han Stifter og Befordrer af mange gavnlige Indretninger. Ved personlig Fortjeneste vandt han Adelspatent i Østerrigs Tjeneste under Maximilian II., og uagtet Kong Frederik derefter optog ham i den danske Adelsstand og skænkede ham Rønninge-Søegaard i Fyn, kunde Misundelsen dog et glemme hans dunkle Herkomst paa Moderens Side, der var en Skomagerdatter; hvorfor og hans adelige Vaaben i Kolding Kirke engang fandtes overskræget med Skomagersværte, der gav Anledning til, at han lod sætte følgende Indskrift, der endnu findes over Indgangsdøren til Kirkens vestlige Deel:

Eigennutz, heimischer Neid, kindischer Rath,
Rom und Troia zerstöhret hat.

Wo Tugend nicht so hoch wird geacht,
Als Geburt und Pracht,

Da Land und Regiment werden übel bewacht
Und in die Länge,
Gehen sie Krebsgänge.

1593. C. M.

Han døde paa Søegaard 1618, *atatis anno* 85.

Vi træde ud af den aabne Slotsport, og finde os her omgivne af en yndigsmilende Natur. Vi staae paa en Standpunkt, der hæver sig nogle hundrede Fod over Havet, og yder et herligt Skue over den hele østlige Omegn, der er belyst af den nedgaaende Soel. Man faaer ved disse Bankestrækninger med deres mellemliggende Dale en liden Idée om en Bjergegns særegne Farve og Ansigt*, og seet i saa skjønt et Moment, som jeg saae det, vilde det Hele vist i høi Grad interessere Dig. Disse djærve Slagshygger, der i mere eller mindre kolossalske Former udbrede sig over den hele Omegn eller gjennemfure Dalenes enkelte Lysflader, — denne blanke, venlige Sø ved Slotsbankens Fod, hvis ene Halvdeel giver en tro Afspæjling af Slottets nordvestlige Floi, medens den anden gjenfinner af Aftenens Purpur — hiin dunklere Fjord, der venligen modtager og ledsager Digt lige til Byens Kyster, og dette blide Vaargrønt i den nærmere og fjernere Skov, yder tilsammen Digt et Skue, som jeg forgyvedes vilde forsøge at skildre. Og lad nu dette Malerie besjæles af en livfuld Virksomhed, skue driftige Landmands Syslen trindt omkring i Dalene, see Byens Hjorder græsse i Wangen paa Søens anden Side, hør Lyden af Hyrdens og Wang-

---

* Koldingeregnet er den meest bakkede i Danmark. I Sognet Sælund, en Miil sønden for Skolding, ligger Høien Grønninghoved, der, efter en der foretagen Høidemaaling, hæver sig 720 Fod over Havsladen, og er altsaa, næst Himmelbjergtet ved Schanderborg, det høieste Punkt i Danmark.

mandens Horn gjentages i svagere eller stærkere Echo fra Slotsmurene, her Vællcauens dybe Fald, Hjulenes Klappren, Hjordens Brøl, Bognens Skrullen og stundom Posthornets stærkere Toner fra den fjernere Snoghøisvei, og Du har for Øie og Øre alt hvad Thomson skildrer Dig i Slutningen af sin Baarsang.

Andet Brev.

Kolding den 20 Mai 1820.

Bered Dig til idag, kjære B., at ledsage mig paa en Excursion i Egnen om Kolding. Det Hele vil beløbe sig til et Par Mile. Og saalidet som jeg igaar legemligen fortrød den Møie, der var forbunden med Fodreisen i disse bakkede Egne, saalidet haaber jeg Du idag vil fortryde en Ledsaaning, der af Dig aandeligen kan fuldbyrdes paa nogle Minutter.

Der ere trende Hvilepunkter paa vor Vandring, som jeg især vil bede din Kands Die henvendt paa: Skinderborg, Sletterne ved Leirskov og Dalene ved Brandrup, og til disse knytte Du, efterhaanden som vi drage fremad, de mindre Partier: Koldingerbjerget og Skovmøllen paa den nordøstlige og Seestbakken paa den sydvestlige Side af Byen.

Vi begynde hvor vi slap iastes, ved Slottets Ruiner. Egnen har idag en ny og skjønnere Belysning, thi Slotsporten vender mod Østen, og Morgensolen stiger just klar og puur op af Thetis's Skjød.

Vi vandrede fra Slotsstaldene ned ad en steenbrolagt Kongevei forbi Slotsmøllen langs med Søens høire Bred:

der. Vi prøvede endnu nogle Gange det herlige Echo, som i den stille Morgenstund lød fortræffeligt*.

Vi standse nogle Øieblikke for at tage Skinderborg i Øiesyn. De synlige Kjendetegn af dette Oldtidsminde: mærke ere nu aldeles forsvundne, og kun Navnet Skinderborg-Lykke, som Efterverdenen har tillagt et lidet Gartnerhuus, der er opbygget i Nærheden af de gamle Borgruiner, samt en underjordisk Steenbroe, som findes i Engen under en Bedækning af Muldjord, omtrent af et Quarters Tykkelse, er det hele Minde af et Vikingesæde, der efter Traditionen er ældre end nogen anden Borg her i Egnen. Jeg har i Krønikerne intet funden om Hr. Skinder eller Skindel, der skal have givet Borgen sit Navn; men Egnens Beboere fortælle, at han i sin Tid har været en magtig Søhane.

Hvad Forandringer Terrainet siden den Tid har undergaaet, kan man slutte deraf, at fornige Marker nu bølge der, hvor Vikingen fordm seilede med sine erobrede Snekker.

---

* Gjenlydene i KoldingsØmegn ere blandt de mærkeligste, man her i Danmark. Paa Sæns høire Brødder høres den Naabendes eller Syngendes Echo indtil 12 a 16 Stavelser, og et Musikstykke, især paa Trompeten, gjentages endnu oftere. Forøvrigt har hver Dal her sit Echo efter de medende Gjenstandes Natur. Naar Jægeren skyder paa Dyret, er det stundom saaledes, som om Dyret i samme Øieblik skjed paa Jægeren; men andensteds kommer Naabets Gjenlyd først tilbage, naar hiint allerede er glemt.

Hvad man forresten fortæller om Etedet, er blot grundet paa Formodninger, saasom: at Fjorden i Oldtiden skal have havt en anden Retning end nu, at den med tvende Arme har omsluttet Vorgen, der altsaa har ligget paa en Halvø; at den søndre Arm har givet Seilads til Skindersborg og den nordre til Laasby (Lodseby), en Deel af Kolding; at Fjorden siden har taget sin nuværende Retning, og at den omtalte Steenbroe har været bestemt til en Wei fra Vorgen til Skibsbroen*. Men, som sagt, dette er kun Hypotheser, hvorom Historien tier, og som Stedernes Natur utilstrækkeligen understøtter.

Ved Enden af Slotsøen bærer Weien ind igjennem den nordlige Deel af Kolding. Udenfor Byens Nørreport høiner Terrainet sig strax saa betydeligen, at man siger, at Weivæsenet, for at give Chausséen en jevnere Skraaning, er fundet at ville fortsætte dennes Forhøining langt ind i Gaden.

Vi ere nu paa Koldingerbjerget, og man finder her i den dobbelte Jordvold, som ligger ved Siden af Weien, et ikke utydeligt Mærke af den Bataille, der her er holden 1644, da Anders Bilde, Rigens Marsk, efter Wolfs Udtryk i hans Encomion, „vædeligen afslappede og ruinerede det svenske Infanterie“. Det hele Ter:

* Jevnfør Pastor Aagaards Bemærkninger herom i antiquariske Annalers 3die Bind 2det Hefte, Pag. 253.

** Pag. 30.

rain seer ud til, at kunne give tilstrækkelig Plads til Manœuvres for adskillige tusinde Kæmpende.

Veien bøier mod Vesten af til Hærthe. Jordbunden bliver her skarp og sandet, og Udsigterne tabe efterhaanden af deres muntre Livlighed, indtil vi staae paa Sletterne ved Leirskov.

Denne i Krønikerne saakaldte sylvæ castrorum har vel hverken sylvæ eller castra; men er mig dog, med alt sit nøgne Udseende, kjær som et af Historiens ældste Minddepunkter, kjær ved den Heltedaa, som her troes øvet, og ved de Oldtidsminder, som Phantasiën indbilder sig, at være skjulte i dens Høie.

Disse historiske Ahnelser om en ærverdige Fortid ere, efter mit Tykke, ikke den ringeste Pryd ved Koldingeregnet. I ingen Provinds — maaskee Sjælland undtagen — findes oftere, lige indtil efter Christendommens Indførelse, Landets Konger og Fyrster, end her; ja Koldingeregnet — dengang Tellingesysel* — er endog i denne Henseende en klassisk Egn fra det niende og tiende Aarhundrede. Beviis herfor ere, foruden Krønikens Ord, de mange Levningsger af Sagthuse, hvor Fyrsterne have opholdt sig, og de mange hellige Kilder (Kongsbade, Kongekilder), hvor de,

---

* Dette Sysel omtales i Beskrivelsen over Om Kloster 1262, som en af Nørrejylland's Hovedinddelinger. Det indbefattede: Elboe, Holmands, Brust, Andst, Slaus, Jerlevs, Lorrilds og Nørvangs Herreder.

efter Sagnet, ved Badning have affjølet de af Jagten trattede Lemmer. Vidner om denne Middelalderens Herlighed ere desuden: Gravminderne ved Jellinge, flere overjordiske og underjordiske Steenkamre, Navnene Haraldstjer, Ringhøi, Tyregod, Tirsbek med flere.

Dog, for at indskrænke os til vort Leirskov, er det paa dens Lyngheder, som Hvitfeld og Jonas Coldingensis beretter, at en Sværm af hedenske Horder maatte bløde for Dankeſværdet. Efter Sagnet var det Slaver og Bønder, der som en rullende Vjergstrøm havde fremvæltet sig igjennem Holsteen og Slesvig, og vilde uden Tvivl have givet Jylland en ny Befolkning, om ikke Kjærlighed til Hjemstavn og Fødeland havde væbnet den danske Arm mod de ubudne Gæster. Den historiske Kritik vil vel aldrig, af Mangel paa Kilder, kunne afgjøre det paalidelig Rigtige i denne Heltefærd, end mindre bestemme Tid og Tal med Nøjagtighed. Smidlertid taler Naturen for Kjendsgjæringen i det Hele, og det stolte Sagn gjør Stedet interessant*.

---

* Jeg finder en besynderlig Uoverensstemmelse imellem ældre og nyere Historieſkrivers Beretninger om dette Slag. *Adamus Bremensis* (lib. 2. cap. 59.) lader det staae ved Hebeby (Slesvig) under Magnus den Gode, og fortæller, at 15,000 Slaver bleve paa Pladsen. Pontoppidan (*Theatrum Daniæ* pag. 339) sætter det endog i en Tidspunkt, der er ældre end al vor Historie, nemlig før Christi Fødsel, og siger: „Bey dem Dorff Lyeirskov, *quasi castrorum sylva*, ist, kurz vor der Gebuhr Christi, eine überaus große Schlacht von mehr denn 100,000 Combattanten gehalten. Da

Man kan paa een Plet tælle over 50 Rundhøie, og saaledes som de der staae i Rader for Pict med nogle enkelte fremspringende Forløbere, synes det næsten som man i de forreste Høie kunde formode Anførernes Grave, medens hine synes bestemte til Hvilesteder for de følgende Skarer. Skulde Estergravning skee, synes den først at burde foretages i de forreste Høie.

Da vi nedsteg fra Høiene, mødte os et paafaldende Syn. Stetten brændte i lange Strækninger og af de tykke Røgskyer fremblinkede klartskinnende Flammer. Det var en Lynbrand. Denne foretages methodisk hvert Foraar

haben die Dänen 40,000 Eslaven erlegt, und die übrige zum Lande hinaus verjaget.“ Ogsaa Saxo Grammaticus (10 Bog mod Enden) lader Stedet og Tallet ubestemt; men meddeler en kurios Drøm, der skal have forudforkyndet Kong Magnus Seiren. Jeg vil overlade Læseren at forene disse afvigende Beretninger og indskrænke mig til at anføre Hvitfeldts Beretning, som jeg anseer for den paalideligste. Den findes i hans Historie, Følsøudgaven Tom. I Pag. 78, og lyder saalunde: „Nogen Aund der effter“ (nemlig 1046) fik Kong Magnus Tidende, at de Wendiske haffde forsamlet en stor hob Gøld, og vaare dragen ind udi Danmark, oc haffde brend indtil Nibe og heffnet sin skade. Thi samlet han og al den Magt af Judland, og drog imod dennem: Der kom hannem til hielp Hertug Detho af Brunswig og haffde med sig en stor hob Gøld: Der droge de imod Fienderne og møttes ved Skotborg paa Lyssøvs Heede, der fulde de huer andre saa haardeligen an, at de Wendiske fulde saa tykke, som man plever att slagte Faar, og kunde de ikke blotte sig, der klesve de meesten nederlagde paa Heeden.“

med de Strækninger, som ere bestemte til Opdyrkning. Disse blive indgræfede for at forekomme Jldens videre Udbredelse. Uden min kyndigere Ledagers Paamindelse vilde jeg hartad have anseet det for Offerflammer for mine faldne Helte.

Vi toge Hjemveien over Landsbyerne Roddevad og Bramdrup. Den første har et fattigt og bart Udseende og omgives af sorte Hedemarker. Den sidste begynder at antage Østkystens livlige Charakter. Da Beiret i flere Dage havde været tørt, besluttede vi at tage Veien over de Enge, som strække sig fra Bramdrup til Kolding. Det var en yndig Lystvandring. Ingen Egn er letteligen rigere paa smukke Dale end denne. Du kunde, kjære B., med din Homer i Haanden i Indbildningskraften letteligen danne Dig et lille Sparta, saalidet vilde Du savne hvalfiskdannede Dale, skjønsvævede Bredder og dybe skovrige Kløfter. Du fandt vel ikke her, som i Lakoniens Dal, Plataner, Sykomorer og Laurbarroser; men hverken savnede Du Leda's Swaner i den sølvblaae Fjord*, eller Taygetus's Skygger i de skovrige Dale.

---

* Naar Swanerne komme om Foraaret fra deres sydlige Tog, hører man i de stille Nætter en Susen i Luften, der afbrydes ved enkelte dybe Toner, som ligne en fjern Lyd af et Waldhorn. De drage i majestætisk Flugt op ad Fjorden og udbrede sig stundom til de nærliggende Søer. Deres Ophold her er sjelden længere end 14 Dage.

Man vandrer en halv Times Vei igjennem denne vilde romantiske Skovegn og støder derpaa paa tvende Smaasøer, der gjemme Vandbeholdningen for Skovmøllen. Nedgangen til denne er malerisk skjøn. Og saa gives der paa den hele Vandring mange afveklende Gjenlyd, især fra Skoven fra Søens anden Side.

Da vi havde udhvilet os nogle Timer og Aftenen vedblev at være smuk, beslattede vi endnu at benytte Dagens overblevne Timer til en liden Lysvandring paa den søndre Side af Byen. Vi drage ud af den søndre Port og betræde en anseelig Broe af hugne Steen, som gaaer over Aaen, der skiller Nørre- og Sønder-Jylland fra hinanden. Broen er anlagt 1808 af en duelig Veiofficeer. Den har kun een Bue; men den er saa rummelig, at Prammie paa mere end 100 Edr. Korn mageligen kunne gaae derunder. Veiene dele sig udenfor Porten. Den paa venstre gaaer til Byerne, som ligge langs med Slesvigs Sydkyst henimod Fjorden, den i Midten til Christiansfeld og Haderslev, og den til høire til Seeft. Det vilde som Spadserevei ikke fortryde Dig at følge nogen af dem. Vi vælge den sidste, som slynger sig ret venligen langs med Kongeaens Bredder. Den første Gjenstand, som her møder Øiet, er en høj Portal af Træ paa Veiens venstre Side, Indgangen til Byens Kirkegaard. I Frontespicen er malet paa den ene Side en dalende, paa den anden en opgaaende Soel. Indskriften er simpel og sand. Paa Udsiden: „Døden er Indgang til Livet,“ paa Indsiden: „Vi sees igjen.“ Paa Kirkegaarden findes ingen mærkelige Monumenter, uden

over nogle μακροβιοι, hvorom jeg maaskee ved en anden Leilighed skal fortælle Dig mere*.

Vi vandre omtrent et Par hundrede Skridt imod Vesten. Her staae vi ved Foden af Seesbakken, der for Sydsiden er, hvad Koldingerbjerget er for Nordsiden, en Leer og Sandknude, hvorfra Diet behersker den hele omliggende Egn. Fodstien slynger sig steilt op ad Kanten af den bratskraanende Høi. Dennes Hovedbestanddeel er Sand og Leer, dog bemærker man efter Jordlagenes Forskjellighed mange Afværlinger i Vegetationen lige fra den prangende Kobblomme til det stride Lyng og den tørre Enes

---

* Den mærkeligste af disse var Justitsraad Junghans, der døde 93 Aar gammel, og i sin Tid var en af Byens Grundpiller, da han paa engang beklædte 6 Kongelige Embeder. Jeg kan ikke give Dig et kortere Begreb om hans *vita*, end ved at sende Dig Indskriften paa hans Gravminde. Den lyder saaledes: „Af Arbeide, Nøie og Alder hviler her Hans Junghans, fød den 3 April 1726, død den 13 Mai 1818, Faber til 16 Børn, af disse 6 Sønner, 10 Døttre. Blev Borgemester i Kolding 1754, dertil Byefoged, Politimester, Toldkontrollør, Postmester, Herredsfoged i Andst, Jerlev og Slags Herreder med 4 Sogne af Bresch Herred 1770. Blev virkelig Kancellieraad 1774 og virkelig Justitsraad 1783; nedlagde Borgemester- og Byefoged-Embedet 1783, Toldkontrollør-Embedet 1791, Herredsfoged-Embedet 1797.“

Hans Embeder ansees nu tilstrækkelige til 6 Familiers Underholdning, og vilde vel neppe, uden den større Simplicitet, der dengang herskede i Forretninger, kunne været bestyrede af een Mand.

bærbusk. En Plantesamler vilde overhovedet i disse Egne finde sin Nøie rigeligen lønnet. I det mindste har en Ven fortalt mig, at der i Roldings Omegn ikke ualmindelig findes Bæster, som Hornemann i sin Plantelære anfører blandt de sjeldne. Giftplanternes Mængde i disse Egne have og gjort den opvoksende Ungdoms Forældre og Bærger opmærksomme paa at indprente Børnene Forsigtighed paa deres Skovture, især da et Barn skal være bød af at nyde i større Mængde Bærrene af *Atropa Belladonna*, og et Andet kun ved den hurtigste Hjælp af Lægen er bleven reddet fra en lignende Skjebne. Af Giftplanter findes isøvrigt her: *Lolium temulentum*, *Hyoscyamus niger*, *Conium maculatum*, *Cicuta virosa*, *Arum maculatum*, *Empetrum nigrum*, *Mercurialis perennis*, samt i Haverne: *Aconitum*, *Digitalis purpurea*, *Fritillaria imperialis* og *Daphne Mezereum*. Til Bærligelse for din Flora vilde Du desuden finde gode Exemplarer af følgende Planter, som Hornemann i den 3die Udgave af sin Plantelære anfører blandt de sjeldne, saasom af 2den Klasse: *Veronica montana*, *Veronica triphyllos*. Af 3die Klasse: *Schoenus albus*, *Lolium perenne ramosum*, *Montia fontana*. Af 4de Klasse: *Cuscuta europæa*, der ofte har 5deelte Kroner; *Ilex Aquifolium*. Af 5te Klasse: *Symphytum officinale*, *Primula acutis*, der her er meget hyppig; *Lysimachia nemorum*, *Viola palustris*, hyppig; *Atropa Belladonna*; *Samolus Valerandi*; *Conium maculatum*, almindelig; *Angelica Archangelica*. Af 6te Klasse: *Convallaria ver-*

ticillata, en Afart af *Luzula pilosa*, der har nogen Lighed med *Luzula maxima*, som findes i Stenderup Plantage. Af 7de Klasse: *Trientalis europæa*, ofte med 5-bladet Krone og Bæger. *Daphne mezereum* (8de Klasse) vorte før i et Krat ved Aaen; men er nu udryddet. Af 10de Klasse: *Chrysosplenium oppositifolium*; *Stellaria uliginosa* og *crassifolia*. Af 12te Klasse: *Rosa rubiginosa*; *Potentilla Fragaria*. Af 13de Klasse: *Anemone ranunculoides*; *Ranunculus hederaceus*. Af 14de Klasse: *Ajuga reptans*, hyppig; *Galeobdolon luteum*, hyppig, især ved Diger; *Melampyrum cristatum*; *Lathræa Squamaria*; *Pedicularis sylvatica*, hyppig; *Scrophularia aquatica*. Af 15de Klasse: *Cardamine intermedia*; *Erysimum cheiranthoides*, træffes sjelden her. Af 16de Klasse: *Malva Alcea*, paa den for en Plantefamilie interessante lille Øe Kidholm og ved Skartved. Af 17de Klasse: *Lathyrus palustris*; *Trifolium striatum*. Af 18de Klasse: *Hypericum montanum* og *pulchrum*. Af 19de Klasse: *Sonchus palustris*; *Pieris hieracioides*; *Hyoseris minima*; *Tanaacetum vulgare* vore her i Mængde, og hører til Egnens almindeligste Planter; *Solidago Virgaurea*; *Inula Helenium*; *Arnica montana*; *Centaurea plirygia*. Af 20de Klasse: *Ophrys Nidus avis*, i Aaret 1821 fandtes den især i stor Mængde og af usædvanlig Størrelse; *Aristolochia Clematidis*, kun paa eet Sted. Af 21de Klasse: *Arum maculatum*, paa Kidholm; *Sagittaria sagittifolia*,

i Naen. Af Cryptogamisterne ere *Osmunda Lunaria* og Afarten *O. L. rutacea* de mærkeligste her.

Med hvide Blomster ere følgende Planter fundne: *Campanula rotundifolia*; *Jasione montana*; *Scabiosa succisa*; *Verbascum nigrum*; *Bartschia Odontites*; denne findes bestandig paa visse Steder i Wonsild og Seest med hvide Kroner, *Centaurea phrygia* og flere. Blandt Monstrositeter, som undertiden forekomme, er *Plantago major* med grenet Nr og *Bellis perennis* med bladet Skaft. Bladene paa Skaftet gre smallere end Hodbbladene, men have samme Dannelselse*.

---

* Denne Fortegnelse skyldes Hr. Adjunct Wosen, en flittig Plantesamler.

Tredie Brev.

Kolding den 21 Mai 1820.

Jeg tog igaar og iforgaars min Vens friske Kræfter i Beslag til de større Excursioner, og lovede ham til Gjengjæld for hans havte Møie, at han i Nag maatte anvende den øvrige Tid, vi have at være tilsammen, til at betragte det Indre af Byens Oekonomie. Dog bleve vi begge enige om, ikke at dvæle ved det Private; men allene at gjøre en Vandring til nogle af Byens offentlige Bygninger, hvis Kjendskab jeg og maa formode vil interesse Dig meest.

Lav Dig derfor til, min Ven, at gaae med mig i Kirken og Skolen, ikke for at høre Prædiken eller Forelæsning; men for at kaste et Blik paa det Udvortes, saaledes som en Rejsende i et Par Timer kan gjøre.

St. Nicholai Kirke (saaledes kaldes Byens eneste Kirke) har udvendig liden Ansæelse, da den er uden Spir; men er indvendig, efter Byens Størrelse, tilstrækkelig rummelig. Ja, siden Folk have begyndt at gaae i Kirke,

mere for at opbygge sig, end for at sove*, er den endog anseet for saa overflødig rummelig, at den har kunnet afgive sit nordre Kapel til Lokale for Borgereskolen, hvorved Kommunen har bespartet endeel Bygningsudgifter.

Hvorledes Kirken har seet ud i de katolske Tider, er der nu kun lidet Spor af, thi 1758 er den saagodt som af ny opbygget** ; men af gamle Pergamentsbreve, som ere i Sognepræstens Børge, erfares, at den i det mindste har havt 7 Altare, nemlig: St. Karnie Alter, Kongens Alter (altare Regis)***, den hellige Tre:

* Dette fandt Sted for et Par hundrede Aar siden, da der, efter en Stolestædebog, som her findes fra 1646, gaves Bøgteren ugentlig 8 ff. „for — som det lyder — under Prædiken at gaae omkring i Kirken og læse dem paa Hovedet, som vare salbne i Søvn.“ Denne Skik varede fra 1646 til 1649.

** 1753 paa almindelig Vedebag stødte offentlig Notifikation fra Prædikestolen, at forlade den faldefærdige Kirke og næstfølgende *Dominica quarta post Pascha* at begynde den offentlige Gudstjeneste i Slotskirken. 1753 den 3 Mai begyndte Reparationen og vedvarede til den 11 Januar 1758, da den nye Kirke blev indviet ved en Tale af Biskop Brorson. Reparationsudgiften beløb sig i det Hele til 10,333 Rd., hvoraf 5664 Rd. indkom ved de Kollektbøger, som til Fordeel for Kirken bleve omsendte i hele Riget, og Resten blev taget af Kirkens Midler.

*** Aar 1313 forledte nogle Adelsmænd Bønderne i Hærjelling- og Løve-Syssel til et Oprør mod Erik Menved, og forefaldt da ved Pindsedagstider et Slag ved Kolding, hvor Kongens Drost, Niels Bluffsen, seirede over Op-

foldigheds Alter, stiftet 1314, og hvis Officialis havde sin Residents i den nuværende Rektorbolig; det hellige Blods Kapel, hvis Vikarius tillige var Præst i Seest og 1515 fik en Gaard i Søndergade til Forsørging for at holde Sjelemesser over en Vorger, Erik Gyde, og hans Familie; St. Annæ Alter, det rigeste af Kirkens Altene, der riede meget Gods og 3 Gaarde i Byen, og Calmithe Alter, hvis Vikarius boede i den nuværende Præstebolig. Men alle de Herrer Vikarier og Offisialer til disse Altene spadserede 1529 ud af Landet tilligemed Franciskanerbrødrene, som ogsaa havde Tilhold her. Og fortæller Jacobus minorita i et Manuskript med Titel: *historia ejectorum monachorum*, at, da Franciskanerne i Kolding forsmaaede de tilbudne Reiserpenge og ikke godvilligen vilde fortrække, bleve de, efter Kongens Befaling, fordrevne med Magt, paa Een nær ved Navn Broder Martin, som frivilligen aflagde sin

---

røerterne, som kort efter fuldkommen bragtes til Lydighed. Bønderne forpligtede sig til at betale en Afgift af deres Landeiendomme til Kongen under Navn af Guldkornskatten, aldrig paa egen Haand at gjøre Opbud til Tjende ved en Budstikke, som var brændt i den ene Ende, og for dem selv, Børn eller Arvinger at betale en aarlig Pengeafgift til ovennævnte Alters Oprettelse i Kolding Kirke. (Af et Manuskript: *Historia arcium, quæ olim Horsnesiæ adjacuerunt, Bygholm nempe et Stiernholm, auctore Petro Tetens, Rect. schol. Hol.*) jvnsørg desuden Holbergs Hist. 1, 374. *Portop. An. II. 110.*

Munkedragt, for at forblive i Byen *. Over de evangeliske Præster har man en fuldstændig Navnefortegnelse med korte Notitser om deres Vita; men af de katolske har jeg kun erfaret Navnene paa følgende 5: Dominus Hartvicens, der 1350 satte sit Segl paa et Dokument, hvorved en Gaard i Viert blev skjædet til Kanikerne i Ribe, for at holde daglig Messje for Gaardens Eier, Johannes Kalf. Han kalder sig i Underskriften Plebanus ecclesie Kaldyngh **; Hr. Torchild Jensen, hvis Underskrift findes ved et Donationsbrev i Kolding af 1415, med Market pft, der dog baade kan betyde prepositus og pastor; Jens Bøgh ligel. i et Mageskiftebrev mellem Christian I og Tanne Rosenkrantz af 1452; Mads Hansen, Officialis i Kolding cirka 1514, og Niels Skriver, den sidste Sognepræst i Kolding før Reformationen.

Dog, vi vende tilbage til den nuværende Kirke. Denne har af Mærkeligheder, foruden Alteret, der er givet 1589 af Casper Marchdanner, endel Epitaphier, hvoraf nogle maaskee ville interessere Dig at læse som Bidrag til Forsædrenes sapientia gnomica, særlig fordi de have historisk

* Confer. Pontoppidani Annales eccl. Dan. 11, 828.

** Ved Plebanus og Curatus forstodes omtrent vort Sognepræst, ved Vicarius en Kapellan hos en Canonicus, der af ham holdtes med en ringe Løn, og ved Officialis en Vicarius for Biskoppen. See Pontoppidans Annaler 3die Bind, S. 405.

Mærkværdighed. Jeg vil meddele Dig, hvad jeg har afskrevet: Foruden hiint almindelige memento mori, som med de overforslagte Dødningsbeene findes paa hveranden Steen, samt endeel Steder af Bibelen, meest i det latinske Sprog, ere paa den søndre Side: *Ανθρωπος ων, μεμνησο της κοινης τυχης*: — Mors sceptrā ligonibus æquat: — Haabet lider, hier, tier:

*Vita caduca fugit, immissa sagitta per auras,
Contingit metam, quæ volat, ipsa suam.*

Og paa den østre og søndre Side: *Qvis evadet?*

Bella bella geras, hella corona datur, og flere.

Over historiske Personer findes i Choret Epitaphier over Konferentsraad Ancheren, som døde 1785 som Assessor i Høiesteret, samt over Visperne i Nibe, Mathias og Ancher Ancheren, item over Magister Jens Sørensen der efter en 30aarig Embedstid som Kanik i Nibe, Doktor, Præst og Provst i Kolding, blev her begravet 1612. Hans Symbolum er en adstrakt Haand med Overskrift: *Videndum, cui credendum.*

Som Minder i Anledning af Krigerdaad i disse Egne, kunne de i Baabehuset staaende Faner fortjene at bemærkes. Een af disse er til Erindring om en Ritmester ved Livgarden, Henrik Homeyer, der døde paa Wrens Seng den 27 September 1692, og en Anden om en polsk Ritmester, Crisus Christophorus de Russa. Denne Mand kaldes i Inscriptionen: *Regiæ Majestatis Poloniæ Garnicki Rithmagister* og blev skudt af en Kugle fra Middelfart i Angrebet mod Tjen den 2 Juni 1659.

Endelig har Sakristiet havt en, nu bortflyttet, Mindetavle over en af vore ældste Forfatterinder, Magdalene Zeger, Enke efter Professor medicinæ ved Kjøbenhavns Universitet, Thomas Zeger. Hun døde i Kolding 1598. Myerup kjender ret godt hendes Almanaker, som sees af hans Forfatterlexikon; men hvad han maaskee ikke veed, er, at de gode Syder saalidet forstode at bedømme hendes astronomiske Kundskaber, at de nær havde anseet hende for en Hex, om hun ikke havde sikret sig for sig Mistanke, ved at lade sig prøve i Troen af sin Skriftefader. Hvorfor Slutningen af hendes Gravminde indeholder denne Retfærdiggjørelse: Sie war erfahren in der Astronomie, und, weil sie Almanacken gemacht hatte, ist sie von ihrem Beichtvater gefragt, was sie davon hielt. Ist aber befunden, daß sie ihrem christlichen Glauben zuwider nichts davon gehalten hat.

Som Bidrag til Kundskab om Tidsalderens (1611 — 1721) Tænkemaade og Smag kunne endeligen Indskriftene paa Liggbaarerne, der gjemmes i Kirken, betragtes. Disse Baarer ere 7 i Tallet, hvoraf tvende tilhøre Kjøbmandenes Laug og de øvrige Haandværkernes og Høvmandenes.

Smedene yttre sig saaledes om deres sidste Hensart:

„Alt hvad vi her slæbe og trække,

Saaer vi kun en Lagen og fire Fjelle,

Dertil en Grav tre Alen lang.

Det er Enden paa al vor Præl og Prang.“

Og Skræderne, som i Almindelighed ere Elskere af det Hurtige, have følgende Votum:

„Synden og al Verdens Bæe
 Stiules med min Jorde-Blee,
 At, naar din Basun skal klinge,
 Jeg af Graven glad maa springe!“

Foermændenes Liigbaare er, i Henseende til Tiden, den nyeste, som oplyses af følgende chronologiske Vers:

„Kolding Byes Foermands Laug
 Mig af ny har ladet gjøre,
 Og hid op til Kirken føre,
 For at bære dem til Grav.
 Aaret, da jeg dannet blev,
 Var, da christne Mænd i Live
 Sytten hundred' to og tive
 Efter Christi Fødsel skrev.“

Dog, man skal, som de Gamle mene*, tabe Hukommelsen ved at læse Gravskrifter, og, om dette end ikke blev Tilfældet for Dig, kjære B., saa kunde det maaskee have samme Virkning paa din Taalmodighed, og vi ville derfor gaae hjem til i Eftermiddag, da jeg skal føre Dig med mig til den lærde Skole.

---

* Varro om Sprogets Analogie, 6 Bog; Cicero om Dingensalderen, Kap. 7.

Fjerde Brev.

Samme Dags Eftermiddag.

Den lærde Skole ligger paa den sydvestlige Side af Byens gamle Kirkegaard. Bygningen er af een Etage med dobbelt Quist og kun liden af Omfang, formodentlig fordi Besparelse, af Mangel paa Fonds, maatte anvendes, da den sidste Gang (1732) opbyggedes ved Bidrag af Kirken og Sammenstod af Private. Dog skal dette Lokale i Fortiden have været rummeligt nok til Skolens Fornødenhed, da Discipulantalet i de 268 Aar, Skolen har staaet, i Gjennemsnit ikke oversteg 30 om Aaret, og de fleste af disse desuden undervistes i eet Værelse. Men skulde det nuværende Antal, som ved lokale Omstændigheder er steget til 50 Disciple, hvis Underviisning foretages i 4 Læsestuer, end mere forsøges; synes en Udvidelse af Bygningen om søie Tid at vorde nødvendig. Husets udvendige Længde er 16 Alen og dets Bredde 12. Det har 4 Læsestuer, hvoraf den nederste Klasse er uforholdsmæssig liden, da den kun udgjør lidt over $\frac{1}{3}$ af Husets Længde og $\frac{1}{4}$ af dets Bredde. I Quisten er Bolig for en Lærer. I Klasserne findes Protokoller, hvori Lærerne i hver Underviisningstime indtegne Disciplinens Charakterer

og ved Sammentælling af disse bestemmes Disciplenes Plads ved hvert Kvartals Begyndelse. Skolen har en Rektor, 4 Adjunker og en Musiklærer, og er forresten stæbt i samme Form som de øvrige reformerede lærde Skoler.

Hvad Skolens Forfatning i dens ældre og ældste Tider angaaer, da oplyses denne ved adskillige Inscriptioner, som findes i Bygningen. Den mærkeligste af disse er en latinsk Inscription i Lapidarstil, som har været indgravet i en Steen i Muren; men ved sidste Reparation er borttaget. Da den er for god til at tabes, saavel fordi den har den berømte Litterator Albrecht Thura til Forfatter, som og fordi den meddeles Skolens Historie in nuce og giver et ikke uinteressant Bidrag til hiin Tids epigrammatiske Allegorier, lader jeg den medfølge i en dansk Oversættelse. Originalen skal jeg med næste Leilighed tilstille Dig til Sammenligning*. Den lyder saaledes:

Stat stille Vandrer,

og

betragt den herstaaende laurbærkrandsede Nø
 med Falken i den Høire og Bogen i den Venstre.

---

* Originalen er af følgende Indhold:

*Sta viator,
 conspice stantem hanc puellam laureatam
 Facem dextra et librum sinistra gestantem.*

*Quæras viator:
 Quænam ea sit?*

Du spørger :

Hvo hun er ?

Jeg svarer :

Den Kongelige Koldingſke Skole,
der tolker

det lysende Evangelium og de forædlende Videnskaber.

Hun fødtes først til Verden i Maret 1552

og

i de første Barndomsaar
opfoftredes han moderligen

af

den høibaarne Konges Kong Christian den Tredies
ædle Gemahlinde

Dorothea,

der huldt dannede

hendes første Skjønhedstræk og Miner

og

pleiede hende med Kongelig Gavnildhed.

Respondeo :

*Est Regia hæc schola Coldingensis
Evangelii lucem rerumque scientias
præ se ferens.*

Recens ea nata est Anno 1552,

Et mox a primis incunabulis

*A serenissima Regis Christiani tertii
clementissima Regina*

Dorothea,

quæ laudabili sua munificentia.

Da hun var bleven voksen Mø,
 understøttedes hun
 indtil vore Dage
 ved Børgers fromme og utrættede Omhu
 af Kolding Kirkes Stat.

Men nu

da hun henfaldt af Alderdom og hendes Klædebon
 fortæredes plet af Narene;
 da paatog
 sig Byens velvise Øvrighed
 at klæde Møen op paany
 overladende al Børgers Udgift
 til Guds vise Forsorg,
 i fuld Fortroening til hans Udsagn:
 Lad Herren raade; -

*primam ei formam et faciem dedit,
 est enutrita Regiisque stipendiis subievata,
 In adulta vero ætate pupilla facta
 ab ærario templi Coldingensis
 pio ac continuo antistitum moderamine
 in hunc usque diem
 esse sustentata.*

Demum

cum esset senio confecta

et

vetustate ubique lacera:

*Magistratus urbis prudentissimus
 curam ejus de novo vestiendæ suscepit,
 sumtus, quos requirebat opus,
 divinæ committens providentiæ,
 sancto huic confidens estato:*

og efter Ordre

af

Stiftbefalingmanden over Ribe Stift

Hø. Excellence Hr. Geheimeraad

Christian Carl de Gabel,

lagdes Haand paa Barket i Aaret 1728

da Jacob Ørsted var Skolens Rector.

Saaledes forsynedes Pigen

ved Kirkens Hjelp og ved Privates Gavnildhed

med en ny og taavelig Dragt,

og

under Styrelse, Raad og Samtykke

af

Stiftets Biskop Laurentius Thura,

*Dominus providebit,
eius confidentiæ ductu manum operi admovet,
et juxta constitutionem*

*illustrissimi ac excellentissimi Domini
Domini Christiani Caroli de Gabel
Dioeceseos Ripensis præfecti spectatissimi
anno 1728*

*Rectore scholæ clarissimo
Domino Jacobo Ørsted,
tum ex sacris pecuniis
tum ex variis honorificis donationibus
eam*

*novo ac compendioso
hoc novæ formæ amictu
vestivit,
idque
auspiciis*

venerabilis Dni. Episcopi Laurantii Thura

Herredets Provst Laurentius Lech
 og
 Byens Borgemeſter Mathias Ancherſen
 prydedes hun
 med en yndig blomſtrende Laure
 og
 helligedes paany til Apollo,
 indviet
 den 26 Marts 1732.

Denne Skolens Indvielsesfeſt blev ogſaa beſſungen af Alb. Thura i nogle danſke Vers, ſom ere trykte i Kjøbenhavn 1732 in 4to, under Navn af Lykønſningſtale til Kolding latinske Skoles Indvielse, tilligemed en hiſtoriſk Beretning om ſamme Skole. Han bemærker heri, at Byen ſandsynligviis i de katholske Tider har havt en Kloſterſkole. Og er det derefter rimeligt, at dennes Ophør ved Munkenes Forjagelse i Aaret 1529, ſaavelſom Tingenes forandrede Orden ved Protestantismens Indførelſe, har gjort en Standning i Byens lærde Underviisningsvæſen,

---

*ut et consiliis
 præclarissimi Dni Præpositi Laurentii Lech
 et denique applausu
 celeberrimi Dni Præsulis Mathiæ Ancherſen
 qui sollenni scholæ inauguratione,
 velut florentissima lauro
 puellam erornavit,
 eamque Apollini consecravit
 die 26 Martii 1732.*

Tviel af og til siden den store Skolereduktion 1739 * opvakt Frygt hos dens Venner, at den ved et Kongebud muligens engang skulde kunne ophøre. Dette blev nu saa langt fra Tilfældet, at den meget mere stadfæstedes og forøgedes i sin Omfang og Virksomhed ved den Kongelige Resolution af 3 October 1817, der bestemte Nedlæggelsen af Fredericia lærde Skole og Henlæggelsen af dens Fonds til Koldding. Dog gav denne Uvisshed Byens og Omegnens Indvaanere Leilighed til, ved forskjellige interessante Træk, i Ord og Daad til forskjellige Tider at lægge deres Deeltagelse for Indretningen for Dagen. 1790 gjordes saaledes Tilbud, at opføre en ny Skolebygning paa Byens Bekost-

---

* Før denne Skolereduktion havde Danmark — Hertugdømmerne og Norge undtagne — ikke mindre end 73 latinske Skoler, hvis Historie fortælles i et Manuskript af Albert Thura, som Universitetsbibliotheket eier, med Titel: *Valva scholarum aperta*. De i Aaret 1739 reducerede Skoler vare efter Thuras alfabetske Nomenclation følgende 43: *Arhoeskopingensis, Asniensis, Bogoniensis, Calundana, Cardemundana, Coagiana, Crusisorana, Pomagriana (Ebeltoftensis), Faaburgensis, Veridamnensis (Grenaaensis), Hedingensis, Hiöringensis, Holbecensis, Holstepon-tana, Hopontana, Lemovicensis, Mariæpolitana, Mariagriensis, Middelfartensis, Neocopiensis in Sielandia et in Cimbria, Neostadiensis, Nestvediensis, Nexöensis, Præstoana, Rincopiensis, Ringstadiensis, Röddyensis, Rudcopiensis, Søbyensis, Saxocopiensis, Schagenensis, Schelschoren-sis, Skivensis, Schanderburgica, Slangerupiana, Sorana, Sregensis, Stubbecopiensis, Svenoburgen-sis, Tistadiensis, Vardensis et Vedelensis.*

ning, og 1811 tilbødes et frivilligt Sammenkud af 1100 Rd. til samme Qiemed. I Aaret 1805 forfattede Skolens da: værende Rektor, Mathias Vet, et Forsvarskrift for Sko: lens Vedblivelse, som Du uden Tvivl ei vil læse uden In: teresse, da det, foruden den omhandlede Hovedgjenstand, tillige indeholder adskillige interessante statistiske Bemærk: ninger*.

I Skolearchivet gjemmes adskillige Dokumenter, der give Oplysning om Skolens Forfatning i ældre Dage. Det ældste er af 1593 og har Titel: Regulæ et lege: scholæ Coldingensis, quarum præscripto ministri ejusdem vivere teneantur. Det er forfattet af Skolens Rektor, Knud Buch, og stadfæstet af Biskoppen i en Syn: nodalforsamling. Det indeholder et Mulktsystem, hvors ved Lærere og Lærlinge holdes til Flid og Eder, og findes indført i en gammel Skoleprotokol med en dansk Oversæt: telse ved Siden. Til Exempel paa denne Lovgivning kan tjene følgende: Paragraph 2. Hebdomadarius (d. e. een af Lærerne, som skifteviis var Ugeinspektør) skal un: der Muilt af 4 ß. om Morgenen være paa Skolen paa Slaget 6, for at paasee, at Læsningen til denne Tid tager sin Begyndelse.

I Paragraph 4 fastsættes følgende Mulktter for Lærernes Skoleforsæmmelser: for en Time 4 ß., for en halv Dag 8 ß. og for en heel Dag 24 ß. Efter samme

---

* Det findes anført som Bilag til dette Brev.

Paragraph koster det i M^t. at komme drukken paa Skolen, i Kirken eller til Bordet, og tilføies: *nolumus excusationis pondus habere, si quidam, vel etiam invitus, apud symposiastas detinetur.* I § 7 forbydes Disciple ne af Naaben og Skrigen i Husene og paa Gaderne (*boatus et clamor obscœnus*), under M^lkt af en god Daler; men hvo som „begynder eller gjør Parlament“ (*verbis rixari aut factis pugnare inceperit*) straffes vilkaarligen efter Lærernes Skjønsmhed.

En anden Skolelov* har følgende Titel: „*Leges om Skolerne, hvilke Magnificus Dominus Cancellarius til Niber Sticht haffver offverskicket Anno 1656*“. Dette er en almindelig Instrux for flere Skoler, som andensæds er bekjendt. Den handler om Uniformitet i Læregjensstandene, om *discipulis fugitivis*, d. e. saadanne, som løbe fra een Skole til en anden, og endeligen tilsiuge sig akademisk Vorgerret, uden at have de fornødne Kundskaber; om *menstruis examinibus, semestribus concertationibus* o. s. v. Til Rektorernes Dulighed og Lyft yttres saa liden Tiltro, at det udtrykkeligen forbydes dem, at dimittere Disciple til Akademiet, naar de enten ikke kunne eller ikke ville tage sig den Umage, at informere dem saavidt, som *tabella supremæ classis* foreskriver.

Til Skolens Antiquiteter kan endeligen henregnes *Maisfesten*, som i henved 200 Aar blev feiret her med Musik og Processioner igjennem Gaderne af Lærere og Lærlinge. Den uskyldige Glæde, som Foraarets Gjenkomst vækker,

har uden Tvivl været den første Anledning til at stifte denne Fest, ligesom det rimeligviis har bidraget til dens Bedligholdelse her længere end paa andre Steder, at Lærere og Lærlinge i en saa knap doteret Skole, som den Koldingiske var, ikke have kunnet undvære de Indtægter, som derved tilfaldt dem til Deling. Festens Anordning var deri forskjellig fra det, som andensteds brugtes, at Formandskabet ikke var indskrænket til den Ene, som bar Navn af Maigreve, men at trende Disciple af den nederste Klasse, som gaves Navn af Greve, Baron og Junker, prydedes hver efter sin Værdighed med Blomster og alskens Glitterstuds. De ældre Disciple udførte Sangene og Akkompagnementet, og Lærerne vare Anførere hver for sin Hob. Det Hele havde Lighed med en vandrende Skov, da hver Discipel bar sin Maigreen i Haanden. Ældre Folk her i Byen, som endnu vide at fortælle om denne Fest, berette, at Rektor Ørstedes Alderdom og Svagelighed var Aarsag i, at den ophørte omtrent 1750. Man har i Skolearchivet et Reglement saavel for Grevegildet som Krandsegildet, forfattet af Lehnsmanden paa Koldinghuus, Casper Marchdanner, dateret den 24 April 1609*.

Følgende Mai- og Mortens-Aftens-Sange har jeg funden blandt Skolens gamle Papirer og Musikaler:

---

* Jevnsfør Kjøbenhavns lærde Efterretninger 1732, item Wolffs Journal for Politik October 1819, Pag. 74 — 82.

No. 1. En Majsang, som synes at være blandt de ældre. Teksten er underlagt Noder, som findes blandt Skolens gamle Musikalier. Forfatterens Navn er ikke angivet. Den lyder saaledes:

Parturiunt montes,
 Et germina dant
 Et gramina stant.
 Scaturiunt et cucurriunt aves
 currunt quoque naves,
 nunc undæ mundæ,
 Sylvani et Nereades;
 Satyri et Najades
 Stant, nant, reptant, trepidant, titubant,
 dum parturiunt montes.

No. 2. Majsang den 9 Mai 1724, forfattet af N. Thura.

Saa lad da Kolding Skole
 beholde sine Stole
 Og Bøger lidt i Fred!
 Vi samles i en Skare,
 og vil i Dag forklare
 den Lyst vi frydes ved!

Da Skovens Pragt og Vnde
 forvolde vi begynde
 at føre Mai i By,
 Thi skal man nu fornemme
 vor Skoles glade Stemme
 med Svar fra Himlens Sky.

No. 3. En Dito af Dito, affjungen den 22
Mai 1730*.

Kom blankeste Sol
Med mildeste Miner fra Himmels Pol!
Lad Straalerne tastes i Dag paa vor Stad,
Saa bliver hver Borger fornøiet og glad,
Naar Skoven ham** møder i Maimaaneds Pragt,
∴: Og skjønneste Dragt. ∴:

Saa priser han Gud,
At Vinterens kjedsomme Tider gif ud
Han hører de Toner med sødeste Lyd,
Som vidne om Somrens livsaligste Fryd
og onsker sig derved al Velstand og Godt
∴: fra Himmels Slot. ∴:

No. 4. En Mortens-Aften's-Sang, efter et temmelig ulæseligt Musikstykke, hvor Texten findes anført under Moderne. Forfatteren og Tiden er ubekjendt. Det læselige af den lyder saaledes:

Jam late manet bacchicus fons,
Jam læta sit frons!
Canamus
Bibamus
Vespera grata adest
(Desunt tres lineæ.)

* Findes af Forfatteren selv indført i hans *valvæ scholarum pag. 439.*

** *Alii*: Stolen han.

den berømte Biskop Jens Dinesen Jerſin, var ham en anden Eleonore Christine, og fulgte ham baade i Troe og Landflygtighed. Hun er bekjendt i Litterærhistorien ved et lidet Skrift, kaldet Sjælens Skat.

Blandt Skolens sildigere Rektorer fortjene Albert Thura (1723 — 1726) og Schulo Thorlacius (1769 — 1777) at nævnes, hiin som Litterærhistoriker og denne som nordisk Oldgrandsker.

At der i saa langt et Tidsrum ere udgangne mange mærkelige Disciple af Skolen, vil Du allerede kunne slutte af det hyppige Tilnavn: Coldingensis i Litteraturlexikonnet. Jeg vil for Kortheds Skyld indskrænke mig til at nævne Nogle, som have erholdt et Navn i Litteraturens Aarbøger. Og tager jeg ikke i Betænkning, at sætte i Spidsen for disse, saavel med Hensyn til Ælde som Mærkelighed, Kanniken i Lund, Christiern Pedersen, Saxos første Udgiver og Reformationens store Befordrer, der levede i Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Saamegen Dunkelhed der end omgiver denne vakre Mands Barndomshistorie, er der dog, efter min Formening, mest der taler for, at han har været Koldinger saavel af Fødsel som Skolegang. Thi uden at omtale, at flere ham lige i Navn forekomme i den Tids foldingske Pergamentsbreve (hvoriblandt en Vikarius til Calmithe Alster, Niels Pedersen) hvilke muligens som Frænder af ham kunne have bevirket hans Bestemmelse til Kirkens Tjeneste, saa kaldes han udtrykkelig Colding-

gensis i Registeret til Erasmi Læti res Danicæ, og indeholder sidstnævnte Bærk, efter Langebeks Utring i danske Magazin (Tom. 1. Pag. 38) følgende Linier:

Hic (sc. Lundis) Christiernus agit noster, qvem
 proximo ponto
 Instituit primis Coldinga laboribus, albo
 Vir certe ingenio et ceheber virtutibus, ut si
 Qvisqvam alius.

Dette til Hjemmel for hans Plads i vor Liste.

Han maa her have gaaet i den forhen omtalte Munkes skole. At han siden er bleven underviist af Rasmus Simonsen, Præst og Vikarius i Roskilde, som han selv siger i Fortalen til sin Forklaring over Peder Laales Ordsprog, samstemmer meget vel med de Tidens Skik, at vandre fra en Skole til en anden; ligesom det er uvist om Roskilde eller Kolding har givet Christiern de bittere Erfaringer om hiin Tids Skoletugt, som foranledigede hans Utringer over denne Gjenstand i hans Bog om Skolerne, dog rimeligviis den første, hvis 900 Pøblingers Underviisning vel kunde gjøre den strenge Tugt og den mekaniske Læremaade rimeligere paa dette Sted.

Der er fra denne Tidspunkt af saamange Huller i Skoleprotokollerne, at jeg ikke kan, om jeg end vilde, give Dig en fuldstændig Fortegnelse paa discipuli Coldingenses. Jeg vil derfor indskrænke mig til, at tilføie Navnene paa nogle Mænd, om hvem det maaskee vil more Dig at erfare — for at bruge Palladii Ord — „huor:

Protokollen: „Man har tilforladelig Efterretning om, at Kolding Skole skal være antegnet i Akademiets Protokol blandt de 3 Skoler, som i Aar have leveret de bedste Kandidater.“

For ikke at gjøre Dig Tiden for lang, vil jeg af nulevende Forfattere, som i deres Ungdom have besøgt Kolding Skole, allene tilføie følgende: Amtsprøfst Hørbroe i Rødding*, Amtsprøfst Steenstrup paa Falster og Pastor Naagaard i Agerføv, og hermed have Dig dimitteret fra denne Skolastiske Vandring.

* Hans Hørbroe karakteriseres i Protokollen 1775 „som et vakkert, lydigt, agtsomt og vindskibeligt Barn“. Han var 1781 blandt de 10 Kandidater, som i dette Aar bleve udmærkede ved Examen *artium*.

Bilag til ovenstaaende Brev.

F o r s v a r

for

Bedblivelsen af Kolding lærde Skole,

skrevet i Aaret 1805

af

M a t h i a s B e c h,

Rector scholæ.

I Undersøgelsen om Kolding latinske Skoles Nedlæggelse eller Bedblivelse skal følges den her nævnte Orden:

I. Da den Kongelige Placat af 22de Martii d. A. melder : at, hvor efter anstillet Undersøgelse befindes, at een eller anden Skole aldeles kan undværes, skal gøres underdanigst Forslag til Sammes Dphørelse; og da adskillige Skribentere, hvoriblandt jeg nu kun erindrer afg. Etatsraad Trant i hans Skrift: Ueber Schulen und Schulanstalten ic. har foreslaaet: at de saa kaldte Latinske Skolers Antal i Danmark skulde indskrænkes til 10, og Jylland deraf kun beholde 4 Skoler i Stiftets 4 Hovedstæder: saa kan det formodes, at denne Lod kan træffe Golding Skole af følgende Aarsager:

- a) Golding er kun liden, og altsaa synes en latinsk Skole der at være mindre nødvendig og nyttig.
- b) Skolen selv har meget saa Disciple paa nærværende Tid og Antallet synes efterhaanden mere at tage af end til.
- c) Den ligger imellem to andre Skoler af Stiftet og især den Ene af dem for nær.
- d) Skolen har ikke de Indkomster, hvoraf de fornødne Docenter kan lønnes til Nødtørft; langt mindre saaledes, at de kunne leve anstændigt.
- e) Denne Skoles Indkomster, lagte til de saa kaldte danske Skoler, hvis Nødvendighed og Nytte i Almindelighed, og her i Særdeleshed, er større, kunde tjene til Forbedring α) i sidstnævnte Skolers Indretning; β) i Docenternes Løn; γ) og til Forsøgelse

findes værdig til at beholde den lave Skole, som den hidtil har været i Besiddelse af.

3. Desuden taler til Forsvar for Colding lærde Skoles Vedblivelse følgende:

- a) Colding ligger i en Egn, som forener de forskjelligste Naturgjenstande med de skønneste Naturscener. Ere disse nu ligesaa indbydende, som opmuntrende for Musernes Sønner, som hine fortjene af dem at kjendes og studeres: saa skulde Man, ved at forevise de unge Studerende fra Colding og dens Omegn, kun adstille hvad — efter mit Skjøn — Naturen selv ønsker og fordier forenet.
- b) Uagter de for Skjæbstederne saa trykkende Tider, har — jeg veed ei selv, hvorledes — Colding ikke alene ikke aftaget, som mange Andre, dens Søstre, i Velstand og Folkemængde; men meget mere har den tiltaget, og efter al Sandsynlighed vil fremdeles tiltage, naar ei uheldige Omstændigheder, som kunne deri gjøre Skaar, skulde ramme Byen. Og i al Fald bliver en lærd Skole der desto nødvendigere og nyttigere.
- c) Colding tilbyder mange Næringsgrene, som her kunne vore, trives og bringes til Fuldkommenhed inden kort Tid, hvis de kjendtes og pleiedes med den Omhu, de fortjene. Jo mere videnskabelig Kultur fremmes her, jo mere vil ogsaa Industrie og de af flydende Fordele sikkert erholdes i det

mindste med Tiden. Og deraf dømme Man: Om Noget, som vilde Colding vel, kan ønske dens lærde Skoles Nedlæggelse? Hvor skulde ei Handel, Skibsfart m. v. her tiltage, hvis for den opvoksende Ungdom her gaves rigtig Leilighed til at erhverve sig de til deres Bestemmelse nødvendige og gavnlige Kundskaber; og jo flere Mænd her ansattes med Pligt, ikke mindre end Evner, til at arbejde og forenes til dette skjønne Maal?

- d) Colding Byes Indvognere have tabt ved Amtshusets Forflyttelse til Weile. Snart vil det Samme skee med Amtstuen. Det er utroligt, hvormeget en liden Bye maa føie ved saadan Forandring Tab og Savn baade i sin active og passive Nærning. Miste den nu ogsaa sin latinske Skole, som vel ikke i det her betragtede Tilfælde kan komme i Sammenligning med de tvende forommeldte, men hvis Tab efter disses (Amtshusets og Amtstuens) vil nu blive desto føleligere: synes mig, at denne Bye lider en saare uforskyldt Fornærmelse i for det meste hidtil havde Fordel; og skulde den efter min forhen yttrede Formodning dog for Eftertiden kunne ernære sig, vil dette blive et Beviis paa dens Borgeres Flid og Virksomhed, som mere fortjener al mulig Hjælp og Opmuntring, end Unddragelse og Formindstelse i de Erhvervs Kilder, der endnu flyde og herefter kunne (maa ske des overflødige, hvis de ei tilstoppes) flyde til

Bjerg: saa kan vist endnu mindre Coldings — skjøndt den ligger i en Dal — gode eller slette Indretninger, der daglig kan erfares og mere eller mindre af Gjennemreisende undersøges.

- f) Hvad forhen er skeet, er endnu muligt: at den Kongelige Familie eller nogle af Høvisfamne kunde opholde sig her enten paa kortere eller længere Tid paa det herværende Kongelige Slot. Var det da end ei just nødvendigt, at her var en lærd Skole, fordi vist de Kongelige Prindsler eller Andre af den Høvkongelige Families eller Hoffindens Børn ei benyttede sig af bemeldte Skole: saa var det dog — efter min uforgribelige Mening — saare gavnligt, at foruden tvende Præster og nogle civile eller militaire Embedsmænd ogsaa fandtes her flere Mænd af videnskabelig Dannelse, der i flere Henseender kunde vise den Kongelige Familie efter aldermander eller underdanigst Pligt, deres Tjeneste, eller tjene til at conversere dem af Hoffinderne, som fandt Smag i videnskabelig Dngang. Og disse Mænd vilde i Tilfælde af Skolens Nedlæggelse vorde færre.

Men dette Savn er dog saare ubetydeligt imod den ubehagelige Erindring, som daglig vilde indtrænge sig paa Fyrsten, saa længe han opholdt sig her. At det Træ, som en af hans store Forfædre Edie Christian med sin Dorothea havde her sat, vandet og med Omhue opelsket, var nu med

Videnskabelighedens frodige Spiren og Bært. Eoldings Indvaanere i Almindelighed (*nihil est ab omni parte beatum*) vise sig saa patriotiske, række saa villige Hænder efter deres Indsigt og Evne til gode og nyttige Indretninger, at jeg i det mindste ikke kjender nogen By af lige Størrelse, hvis Indbyggere i saa Henscende kunne sættes ved Siden af dem; langt mindre ovenfor dem. Og er jeg derfor overbevist om: at den allernaadigste Regjering, om Høifsamme blev gjort opmærksom paa den her herskende danske Borgeraad, vilde være ligesaa om over at berøve Eolding sin latinske Skole, som den troe Kongestad sit Universitet; thi Tabet vilde forholdsviis for begge werde ligestort, om jeg ellers tør sammenligne *magna parvis*.

- e) Eolding ligger i de danske Stater (Hertugdømmene indbefattede) ligesom i Overfæringspunktet af to rette Linier, hvor altsaa fra alle fire Hjørner: fra Ost til Vest og fra Syd til Nord og vice versa indtræffe, samles og paa kortere eller længere Tid opholde sig Rejsende saavel af Fremmede som Indfødte, men paa saadant et Sted burde vel allermindst savnes en latinsk Skole; hvilken især burde gives saadan en Indretning, at den kunde vinde Fremmedes Afgælte og tjene til Mønster for — ikke de større — men mindre Skoler i Landet. Kan den Stad ikke skjules, der ligger paa et

Magt oprykket, og aldrig herefter skulde bære Frugter.

- g) Selv det Kongel. Slot, hvis mange Værelser staae tomme eller dog kun for endeel nyttede af dem, som gjerne kunde undvære dem, kunde afgive en halv eller heel Rængde til udvidede Lærestalter i Eolding. Og ligesom disse Værelser, som indrømmedes bemeldte Lærestalter, ikke for Eftertiden vilde lade Rum savnes for den Høiføngelige Familie og Hof, hvis Personale nu kun forholder sig som 1 til 10 fordm: saa vilde det ogsaa være mere hædrende end vanærende for en dansk Konge eller Prinds, om han enten kort eller længe boede under Tag med den Minerva, for hvilken han selv eller Forfædre her havde indrømmet et Tempel. Men maastee er dette Forslag ligesaa drifftigt, som jeg aldeles ikke behøver det under sidste Litera anførte, som noget vigtigt Tillæg til de foranførte Forsvarsgrunde for Eolding latinske Skoles Bedblivelse.

Femte Brev.

Kolding den 22 Mai 1820.

De øvrige offentlige Bygninger i Byen ere følgende: Raadhuset, Borger-skolen, Præstegaarden, Rectorboligen, et Hospital med et dermed forbunden Daarehuus, et Fattighuus, et Sygehuus, et Dito for Garnisonen, samt nogle Bygninger, Soldvæsenet vedkommende. Af disse næres Du med et Par Ord om den første, da det Hele uden Tvivl vilde blive os begge for vidtløftigt.

Raadhuset ligger paa den vestlige Side af Byens Torv og er en gammel Bindingsværks-Gaard, som i sin Tid har tilhørt den Lindenovske Familie; men omtrent i Aaret 1613 er kjøbt af Byen til dens nuværende Bestemmelse. Den har tvende Stokværk med Qvist, foruden Kjeldere, og i den ene Ende af nederste Stokværk en Vagtsstue til Garnisonens Brug. Over Døren i Forsamlings-salen sees Byens Vaaben afbildet. Dette er en Ørn, staaende paa en Høi, isærd med at flyve, og et Træ i en Dal; hiin et Emblem for Slottet, dette for Byen.

I et lidet Værelse indensfor den større Forsamlings-sal findes der saakaldte Raadstue-archiv, en rudis indigesta-que moles, der er vanskelig at finde Rede i, da her

af Pesthuset, vare det uden Tvivl disse, der fornemmelig jordeedes uden Præstens Mellemkomst.

Saameget end disse Aarsager kan have bidraget til Folkemængdens Formindskelse i Kolding, savnes dog ikke de sædvanligere og nærmere. Hertil kan regnes: Seisladsens Aftagelse ved Havnens Forringelse, Byens Velighedsfaa Skridt fra bedre privilegerede Naboer, Ophøret af Hofholdningen ved Slottets Brand, lokale Krigsbyrder især Indquarteringer, Fiskerleiet Strandhusets Forrettigheder m. m.

Vi komme tilbage til vort Raadstues-Archiv, og standse for det første lidet ved en Skuffe med Diplomer og Pergamentsbreve. Heraf ere de fleste Kjøbekontrakter, Gavesbreve paa Huse, Marker, Enge o. s. v., som formodentligen ikke stort vil interessere Dig. Mærkeligere baade af Ælde og Indhold ere Stadsfæstelsesbrevene paa Byens Privilegier, som ere givne af fremfarne Konger siden Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. De tvende ældste ville vi for et Øieblik tage i Øiesyn. De ere Kong Christophers Andens, givne i Kolding anno Domini 1321 quarta feria proxima post diem conversionis Sancti Pauli og Hertug Waldemars 3die af Slesvig (udvalgt til Konge af Danmark, fra 1326 — 1330) ligeledes givne i Kolding 1327 paa St. Mariæ Magdalena Dag. Begge ere forfattede paa Latin og skrevne paa fint Pergament. Waldemars Brev indeholder ordret det samme som Christophers, men dette har dertil nogle yderligere Bestemmelser an-

Femte Brev.

Kolding den 22 Mai 1820.

De øvrige offentlige Bygninger i Byen ere følgende: Raadhuset, Borgereskolen, Præstegaarden, Rektorboligen, et Hospital med et dermed forbunden Daarehuus, et Fattighuus, et Sygghuus, et Dito for Garnisonen, samt nogle Bygninger, Soldvæsenet vedkommende. Af disse næres Du med et Par Ord om den første, da det Hele uden Tvivl vilde blive os begge for vidtløftigt.

Raadhuset ligger paa den vestlige Side af Byens Torv og er en gammel Bindingsværks-Gaard, som i sin Tid har tilhørt den Lindenovske Familie; men omtrent i Aaret 1613 er kjøbt af Byen til dens nuværende Bestemmelse. Den har tvende Stokværk med Qvist, foruden Kjeldere, og i den ene Ende af nederste Stokværk en Vagtsstue til Garnisonens Brug. Over Døren i Forsamlings-salen sees Byens Vaaben afbildet. Dette er en Ørn, staaende paa en Høi, isærd med at flyve, og et Træ i en Dal; hiin et Emblem for Slottet, dette for Byen.

I et lidet Værelse indenfor den større Forsamlings-sal findes den saakaldte Raadstuearchiv, en rudis indigesta qve moles, der er vanskelig at finde Nede i, da her

intet Reversal gives og Byens Papirer ere blandede med de omliggende Herreders. Dog har jeg bemærket følgende deraf:

Byen har i fordum Tid været meget større end nu. Dette kan vel ikke sluttes af Antallet af dens Magistratspersoner, der 1597 bestod af 2 Borgemestere, 8 Raadmænd og 12 eligerede Borgere, hvortil i en noget ældre Periode kom en Schulds, en Oldermænd og en Skærsmænd i St. Knuds Gilde; thi sigt et Tal af Øvrighedspersoner var i ældre Tider almindeligt i de fleste Byer. Rigtigere slutter man sig til Byens Størrelse deraf, at adskillige Huses, Gaders og Torves Navne forekomme i de ældre Optegnelser, som nu ikke længere ere til. Dog gaar Esterretningerne om Byens lokale Beskaffenhed ikke længere tilbage i Tiden, end til Midten af det 16de Aarhundrede. Det ældste Kort over Kolding gjemmes paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og har til Titel: Charta edita ex Museo illustrissimi et generosissimi Domini Henrici Rantzowii, Producis Cimbriæ. Her sees en saakaldet Provstegaard (fri Bolig for Sognepræsten til Alminde), St. Jurgensgaard, Peter Munkenhoff, Catharina Holgershoff, et Svictorv, en Nørregade, et Kartesund, en Provstegade, et Divesshul o. s. v., som nu ikke eksisterer, i det mindste ikke efter Navnet. En anden Grundtegning af Byen har man her paa Raadstuen. Den er fra 1728, tegnet paa Papir og klisset paa et Brædt. Den viser Byens Aftagelse til den Tid, som endnu sees tydeligere ved Sammenligning med Grundtegningen i Pontoppidans At-

las af 1767. Paa begge de første Kort har Byens Torv en simpel Brønd med en Bippe, men hos Pontoppidan et Springvand, der nu igjen er gaaet tilbage til sin oprindelige Form og bleven en Brønd med en Post. Oprindelsen til Byens Herlighed, at have et Springvand i sin Midte, sees af et Dokument i Archivet; med Paa skrift: „Christian den 6tes allernaadigste Bevilling paa en Straale fra Dammen og Fountainen i Slotshaven til et Springvand paa Kolding Torv, dateret Frederiksberg den 20 Januar 1736.

Denne Formindskelse i Byens Umfang er uden Tvivl skeet ved de 3de Ildbrande, som omtales i Byens ældste Krønike og hvoriblandt den i Erik og Abels Feide 1247 vistnok ikke har været den ringeste. Ogsaa kan Pesten dertil have været Aarsag, som 2de Gange har hjem søgt Byen. Af den ældste Kirkebog, som her gjemmes under Titel: *Matricula Ecclesiae Coldingensis*, og begynder fra 1635, sees, at Pesten har raset i Kolding fra 12 Juli 1654 til 10 Januar 1655, i hvilken Tid 358 Personer døde af Soten. Dog er dette Dødeantal snarere mindre end større end det virkelige, da Præsten bemærker i Kirkebogen: *hoc tempore multi ob pestilentiam me in scio sepulti sunt*. Navnene paa dem, som Pesten bortrev, ere tegnede i Bogen med røde Kors, som opvække en Gysen hos Læseren, da Referenten selv anføres til Slutning, som et af Sygdommens sidste Offere. Den 24 August 1654 blev under Poenitentsvænner og Sange et Pesthus indviet paa Kirkegaarden, og da de uheldige Offere derfra under eet anføres som nedgravede ved Siden

af Pøsthuset, vare det uden Tvivl disse, der fornemmelig jordeedes uden Præstens Mellemkomst.

Saameget end disse Aarsager kan have bidraget til Folkemængdens Formindskelse i Kolding, savnes dog ikke de sædvanligere og nærmere. Hertil kan regnes: Seis ladsens Aftagelse ved Havnens Forringelse, Byens Veliggenhed faa Skridt fra bedre privilegerede Naboer, Ophøret af Hofholdningen ved Slottets Brand, lokale Krigsbyrder især Indquarteringer, Fiskerleiet Strandhuses Forrettigheder m. m.

Vi komme tilbage til vort Naadsnes-Archiv, og standse for det første lidet ved en Skuffe med Diplomer og Pergamentsbreve. Heraf ere de Fleste Kjøbekontrakter, Gavesbreve paa Huse, Marker, Enge o. s. v., som formodentligen ikke stort vil interessere Dig. Mærkeligere baade af Ælde og Indhold ere Stadsfæstelsesbrevene paa Byens Privilegier, som ere givne af fremfarne Konger siden Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. De tvende ældste ville vi for et Øieblik tage i Øiesyn. De ere Kong Christopher den Andens, givne i Kolding anno Domini 1321 quarta feria proxima post diem conversionis Sancti Pauli og Hertug Waldemar den 3die af Slesvig (udvalgt til Konge af Danmark, fra 1326 — 1330) ligeledes givne i Kolding 1327 paa St. Mariæ Magdalena Dag. Begge ere forfattede paa Latin og skrevne paa fint Pergament. Waldemars Brev indeholder ordret det samme som Christophers, men dette har dertil nogle yderligere Bestemmelser an-

gaaende Mandebod, Byens Riettergangsmaade ved Sande mænd og Nævninger o. s. v., hvorfor jeg har valgt at tage Afskrift af det sidste og sender Dig det vedlagt tilligemed en dansk Oversættelse, der efter Magistratens Forlangende i Mæret 1717 er forfattet af daværende Rector scholæ Mag. Lunde*.

Af dette og flere Pergamentsbreve sees og, at Kolding oprindeligen har været en Landsbye, en Bemærkning, man almindeligen kan gjøre om alle Byer, da der nok ingen egentlige Kjøbstæder gaves i Landet før mod Midten af det 10de Aarhundrede. Her kaldes Indvaanerne i de 2de anførte Dokumenter ikke cives, men stedse dilecti nostri villani, rurenses Coldingæ, i Oversættelsen: vore kjære Bønder og Afslingsmænd i Colding o. s. v..

Flere af Archivets Dokumenter gaae ud paa at hjemle Byens Rettigheder til dens Jorder, der uden Tvivl i ældre Tider, ligesom nu, have udgjort en af dens fornemste Næringskilder. Men over Erhvervelsesmaaden af disse, ved mange Aarhundreders Besiddelse hærvede, Eiendomme hviler endnu en stor Dunkelhed, og synes det, at ligesom Slottet først har givet Anledning til Byens Opkomst, saaledes har dennes Indvaanere siden ved Usurpationer fra de omliggende Landsbyer, for en Deel erhvervet sig Jordeiendomme, der i fordums Dage, inden Agerdyrkningen blev forbedret, kun vare i ringe Anseelse. Herom haves endnu

---

* Det vil findes anført som Bilag til dette Brev.

adskillige Traditioner, som Koldings Spidsborgere pleie at fortælle som et Beviis paa deres Forsædres Klygtighed. Saaſom: Fru Gutte havde laant en Sum Penae af Byen og til Sikkerhed herfor pantsat Brendkjær Mark, sœnden for Byen, paa Vilkaar, at hvis Pengene ikke paa en bestemt Dag inden Kl. tolv Slet Middag bleve tilbagebetalte, skulde Marken tilhøre Byen. Borgerne, opmarksomme paa deres Fordeel, kjœbte paa den bestemte Dag Klokkerne til at stille Kirkebret frem, og da Fru Gutte indtraf, var Tiden allerede forløben, og Marken deres. Overtroen seer endnu i dette Tilfælde en Aarsag til Klokkernes urigtige Gang. En lignende Historie haades med Bønderne i Harte, den nærmeste Landsbye paa Byens nordre Side. Over i hundrede Aar (1492 — 1612) vare Processer imellem denne Byes Indvaanere og Kolding Borgere om deres Jorders rette Grændsefjal. Endeligen blev 1612 tvende af Rigens Raad, Rantsleren Jens Ulfeld og Christian Holdt, af Kongen beskikkede til at mægle i denne Tvistighed. Koldingerne gjorde Alt for at anbefale deres Sag til de høie Herrer. Borgemeesteren tog den første og Slotsfriveren den sidste i Logis, og blandt Kjømmerregnskabets Udgivtsposter for dette Aar findes en Sum betalt til Grethe Apothekers „for hvis Wiin og andet, hun havde leveret til de høie Herffabers Tractement“. Smidertid udrattedes denne Gang intet videre, end at Stridigheden for det første neddysjedes. Tingene selv blev in statu quo endnu et hundrede Aar. Men nu bleve Parterne paany høirœfede og Sagen kom da endeligen til Afgjørelse i Aaret 1712

ved en ligelig Deling af Jorderne imellem begge de tvistende Parter. Denne Actus findes beskrevet i en Protokol med følgende Titel: „Boog over den til Colding By Anno 1723 bekomne Nørre Bang, hvilken Jord med et Sandemands Tug Anno 1712 med Kull, Flindt og Steen er skildt fra Colding og Hardt Fældt.“

For andre af dens Jorder har Byen derimod tilstrækkelig Hjemmel. Een er kjøbt af Byen paa Auctionen over de Kongelige Domainer i Aaret 1766, en Anden (Ladegaardsmarken til Slottet) er en Gave af Kong Frederik den anden. I Kongens Gavebrev, dateret Kolding den 18 Juni 1580, anføres følgende Forpligt til Borgerne i denne Anledning: „at Skulle inden to Aar affkaffe alle de Straatage, som i Byen findes, og deres Huse og Stalde at lade behænge med Tegl, og ellers beslitte sig paa at bygge og forbedre Byen, som det sig bør“. „Sammeledes Skulle de og være forpligtede, at lade gjøre Stalderum herudi Byen til otte hundrede Heste, saa at, naar vi holde vor Hoffleyer her sammesteds, vore Hofffinder da kunne underkomme og andre Fremmede, som hende os at besøge.“

Slutteligen kunde jeg endnu extrahere Dig Noget af Justiteprotokollerne, som maaskee i en eller anden Henseende kunde have Interesse for Dig. Men disse ere saa mangfoldige i Antal og i sig selv saa voluminøse, at jeg ikke tør give mig i Lag med dem. Jeg indskrænker mig derfor til, at sende Dig Afskrift af tvende Dokumenter, som give noget Lys over Byens Forsatning til tvende

forffjellige Tider i det sidst forløbne Aarhundrede. Det
 Ene er et Kongeligt Kommissorium til en Undersøgelses-
 Forretning, som i Aaret 1707 blev holdt over daværende
 Borgemeister Niels Valkarsen, og det Andet er allerunder-
 danigst Forslag fra Kolding Magistrat til Byens Konserva-
 tion og Opkomst, dateret den 7 August 1731; et Par Akt-
 stykker, der kan ansees for Supplementer til de forrige Ef-
 terretninger.

Bilag I. (Et pag. 65.)

Kong Waldemars
Privilegier for Kolding,

daterede

St. Mariæ Magdalænæ Dag 1327.

Original.

Privilegia data civi-
tati Koldingh a Rege
Waldemaro III. in
festo beatæ Mariæ
Magdalænæ Ao. 1527.

Valdemarus Dei
gracia Danorum
Slavorum qve Rex
omnibus presens scrip-
tum cernentibus salutem
in Domino sempiternam!

Tenore presentium con-
stare volumus, qvød nos
dilectis villanis nostris

Oversættelse af Dietrik Lunde
forfatter 1717.

Kong Waldemar den
Tredies Privilegier for
Kolding By daterede
Sanct Mariæ Mag-
dalænæ Dag 1327.

Vi Waldemar af
Guds Naade de
Danstes og Sla-
vers Konge ønske
alle, som see nærværende
Bress, evig Salighed.

Vi gjøre hermed alle vit-
terligt, at vi ved nærvæ-
rende Bress forunde og til-

in Koldingh, exigentibus eorum fidelibus serviciis predecesoribus nostris, Regibus Daciæ, impensis et nobis impendendis, omnes libertates, gratias et jura, quæ et quas a dictis predecesoribus nostris ab antiquo habuerant, eis cupimus et concedimus per presentes, eas et ea firmiter confirmando; in his scriptis volentes modis omnibus, ut omnes et singuli, qui fundos ibidem apud eos in villa vel mansiones habuerint vel emerint, omnes solutiones nobis debitas de eadem villa cum predictis villanis annuatim supportent et exsolvant.

Item volumus modis omnibus et mandamus, ut quicumque contra illos aliquam causam, vel ra-

lade vore kjere Bønder og Auffsingsmænd i Colding, efter som deris troe Tienister, som de have Bevist vore Formænd udi Regieringen, Kongerne udi Danmark, og skal bevise os, saadant udfordrer, alle de Friheder, Privilegier og Rettigheder, som de havde havt af vore Formænd udi Regieringen af gammel Tid, i det vi fast stadfæste dem i dette Bress; som vi i alle Maader ville, at alle og hver, som der sammesteds haver haft eller kjøbt Grunde og Eiendomme eller Boliger hos dem i Byen skal med fornævnte Bønder og Auffsingsmænd aarligen yde og betale alle de Skatter, som os tilkommer af samme Bye.

Ligeledes ville vi i alle Maader og Befale, at hvorsomhelst der paafører dem nogen Proces, enten

tionem interfectionis cognati sui, vel alio quocumque modo moverit contra illos, in placito ipsorum legaliter agat, vel emendam debitam ab ipsis recipiat, seu factis factionem juris, prout exigunt leges nostre seu ville supra dicte.

Volumus etiam, ut dicti villani de omni thelonii solucione ubicumque locorum intra regnum nostrum, præter in Scania, tempore nundinarum nostrarum in Seanøer, sint liberi et exempti, donec cum consiliariis nostris deliberaverimus, quid cum iis et ceteris villanis forensibus super ipsorum libertatibus ratione dicti thelonii sit agendum.

Hanc predictis villanis in Koldingh volentes

for sin Blodforvandes Drab eller i hvad anden Maade, det kan være, skal lovformeligen udføre sin Sag imod dem for deres Ret, eller antage de skyldige Bøder af dem, eller en usigtig Caution i Sagen, eftersom vore, eller ovennævnte Byes Love udfordre.

Vi ville fremdeles, at bemeldte Bønder og Rufflingsmænd skal være fri og undtagne fra al Tolds Erlæggelse inden vort Rige, uden i Skaane i vort Markedstid i Skanøer, indtil vi faae overveiet med vore Raadsherrer, hvad man skal gjøre med dem og de andre Bønder, som søge Markederne, angaaende deres Friheder i Hensende til fornævnte Told.

Vi ville og bevise forud benævnte Bønder i Col:

graciam facere specialem, quod quatuor veredicos et duos nefningos habere de cetero debeant, quos consules dicte ville, qui nunc sunt, vel qui pro tempore ibi fuerint, in placito instituti, super omnibus causis ad ipsos spectantibus, intra limites ville, qui Byfriith vocantur, jam emerfis, vel etiam emergendis, donec legaliter convincantur, hoc proviso, quod novinesingi instituantur, juxta consuetudines terre omni anno. Ita quod quilibet veredicus quatuor marcas et nefningus tres marcas den: convicti legaliter pro suis Bvesloth solve teneantur, et non ultra.

ding den særdeles Naade, at de for Resten skulle have fire Sandemænd og to Nævninger, hvilke Borgemeisterne i bemeldte Bye, som nu ere, eller herefter faae været, finde for godt, at skulle forordnes, og samme skal domme Folk imellem, efterat de ved vores Udskat ere indsatte paa Thinget, i alle Sager, som henhøre til dem, som allerede have reist sig, eller og skal reise sig inden Byens Grændser, som kaldes Byfred, indtil de blive lovmæssigen overbeviste, naar der er taget i Agt, at der hvert Aar skal beskikkes nye Nævninger efter Landets Skik. Saa at hver Sandemand, naar de ere lovsforbundne, skal betale fire Rigsmarker, og hver Nævning tre Rigsmarker for deres Bveslod og ikke videre.

Item statuimus, quod quicumque rurensum vel hospitem intra dictum Byfriith fore fecerit vulnera, seu verbera alicui infligendo, nobis quadraginta marcas den: ultra debitam emendam quadraginta marcas den: auctori et executori cause, totidem marcas den: convictus legaliter solvat ville.

Prohibemus insuper, ne quis villanorum apud vos aliquem tutorem sibi recipiat, super causis suis promovendis in placito dicte ville, nisi illum, qui solutiones et servicia cum dictis villanis nobis debita solverit annuatim sicuti denariis suis non voluerit puniri.

Æligemaade have vi besluttet, at hvosomhelst af Bønderne eller de Fremmede under bemeldte Byfred, der gjør nogen Ugjerning, i det han saarer eller slaaer Nogen, og det ham lovligen overbevises, skal betale til os 40 Rigsmarker over de skyldige Bøder, 40 Rigsmarker til Sagsøgeren og Sagsfølgeren og lige saamange Rigsmarker til Byen.

Vi forbyde desforuden, at ingen af Bønderne hos Eder maa antage sig nogen Procurator, for sine Sager at udføre for bemeldte Byes Ret, uden den, som aarligen yder de os tilkommende Skatter og Tjenester tilligemed bemeldte Bøder, saasænt han ikke vil straffes paa sine Rigsmarker.

Per gratiam nostram sub obtentu gratie nostre districtius prohibentes, ne quis advocatorum nostrorum, eorundem officialium, seu quisquam alius, cujuscunque conditionis aut status existat, dictos villanos nostros, aut aliquem de ipsorum familia, quos sub nostra pace et protectione unacum bonis eorum omnibus et familia eos attinente suscepimus specialiter defendendos, presumat, ut audeat contra has libertates eis a nobis indultas et concessas aliquatenus molestare seu quomodolibet impedire, prout indignationem nostram et ultionem regiam duxerit evitandas.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum.

Forbydende strengeligen under vores Kongelige Hyldest og Naade, at ikke nogen af vore Advokater eller deres Betjente, eller nogen Linden, af hvad Stand og Vilkaar han er, maa tage sig den Dristighed til, at han imod disse Friheder som bemeldte vore Bønder af os ere naadigt givne og forundte, nogenlunde tør besværge, eller i nogen Naade gjøre dem eller nogen af deres Familie Forsang, som vi har tagen under vores Fred og Bestjærmelse, særdeles at beskytte med alt deres Gods og deres Familie, som dem tilhører, saafremt han vil undgaae vores Brede og Kongelige Hævn.

Dg til dets ydermere Vidnesbyrd er vores Seigl hængt neden ved dette Brev.

Datum Koldingh anno
Dei millesimo trecente-
simo vicesimo septimo in
festo beate Marie Mag-
dalene. Teste Dno Lu-
dovico Albrecht, Pro-
Marscalco nostro.

Givet i Kolding i Maret
ester Christi Fødsel 1527
paa sanctæ Mariæ Mag-
dalene Dag, hvortil Hr.
Ludvig Albrecht, Bores
Vice-Marschalcher Vidne.

(Locus
sigilli.
Regii
appensi.)

Bilag II.

Kong Frederik IV's Breve

angaende en

Undersøgelses-Kommission

over

Borgemeesteren i Kolding, Niels Baltharsen,

daterede

30 Juli og 17 September 1706.

FJERDEN den Fierde, af
Guds Naade, Konge til Danmark
oc Norge, de Benders og Gothers,
Hertug udi Slesvig, Holsten, Stor-
marn oc Dytmerken, Greve udi N-
denborg oc Delmenhorst.

Vor Gunst tilforn, Bij tilskikke dig herhos en uden
haand til voris Stifftbefalingsmand over Riber Stifft
os Elffel: Hr: Hans Schach Greve til Schackenborg
indkommen angivelse imod Niels Baltharsen, Borge-
mester i vor Riibsted Kolding, anlangende nogle ord
hand skal have ladet falde om hans tieniste Pige Dore-

the, at hun hafde faaed et barn i hans huus, oc brendt det i Dvnen, oc at hans Kone var ligesaa god som hun, saae et derover holden forhør, desligeste en memorial til bemelte voris Stifftbefalingsmand fra endeel af af Borgerstabet i Eolding, hvorudi de klager over bemelte Niels Walthersens usømmelige forhold imod denem baade i hans Embedsforretninger oc i anden u-Christelig levnetsforhold, oc endelig en allerunderdanigste Supplication fra Over Formynderen Nolf Thomæsen Feldtbereder imod fornefute Borgm: Niels Walthersen, Raadmand Matthias Raaf oc Vysfogden Anders Nielsen Saabye, angaaende dend u-rigtighed der følger ved Skifter oc U-myndiges midler der paa stedet, hvis beskaffenhed du deraf self udførligen kand see oc fornemme; De er voris allernaadigste villie oc befaling, at du tillige med en lovfyndig Mand der i nærværelsen (som du self kand nævne) denne Sags beskaffenhed om det opbrændte Joster noye examinerer, oc Ds deraf, til viidere voris allernaadigste resolution, med forderligste allerunderdanigst refererer; Derforuden haver J at lade Bedkommende uden ophold giøre rigtighed for Byens, Kirkens, U-myndiges oc fattiges midler, oc paa de derudi foresaldende sridigheder endeligen effter Loven at kiende oc dømme, saaviit deraf ei for andre Hetter allerede er ahængig giort oc paakiendt, oc saadan Eders dom oc forretning de interesserede paa ansøgning under Eders hænder oc Signeter beskrevet at give, som J ville ansvare oc be-

kiendt være; Imidlertid ville vi, at fornemste Niels
Balkarsen fra hans Borgemeisters bestilling skal være
Suspenderet. Dermed skeer vor villie, Befalendes
dig Gud, Skrevet paa vort Slot Jægersborg dend
30 July Anno 1706.

Under vor Kongelig Haand oc Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

til

EtatsR: Woyda, at hand tillige med en lovfyndig Mand
der i nærværelsen, nøye examinerer den Sags beskaffen-
hed om det opbrændte Føster, som borgm: Niels Balkar-
sen i Eolding har ladet falde nogle ord om at vere påskeret
i hans huus, Derforuden lade Bedkommende gjøre rigtig-
hed for Byens, Kirkens, Umyndiges oc fattiges midler,
Saaoc borgm. Niels Balkarsen imidlertid at skal være
Suspenderet.

allerunderdaanigst lest udj den holden *Examen* om det op-
brændte Føster den 26 *Augusti* 1706.

Allerunderdaanigst læst udj *Commissionen* paa Eolding Raad-
stue d. 16 *Novembr.* Anno 1706.

No. 1.

Os Elskel: Belædle og Belbyrdig Ludvig
Ernst von Woida, Boris Etats Raad og
Amtmand over Eoldinghuus Amt.

FRZDERICH dend Tjerde, af
Guds Naade, Konge til Danmark
oc Norge, de Benders oc Gothers,
Hertug udi Slesvig, Holsten, Stor-
marn oc Dytmerken, Greve udi Ol-
denborg oc Delmenhorst.

Vor Gunst tilforn, Vi give Eder hermed allernaadigst
tilkiende, at Vi, efter Eders indkommen allerunderda-
nigste relation, først om de til Os over Niels Balkar-
sen, Borgemeester i vor Riobsted Kolding, indkomne
bestyldninger, angaaende dend Sags beskaffenhed om
det Foster hand hasde sagt, at hans Dienstepige Dorethe
Lygesdatter skulle have faaed i hans huus oc i Dvnen
opbrendt, oc at hans Hustru derom skulle været vidende,
oc dernest om hvis Klage maal over hannem
er indgiven for medelst hans usømmelig
forhold med Kolding Byes Kirkes, U-myn-
diges oc Fattiges Regnskabers Clarering,
allernaadigst have for got befundet at lade samme Sa-
ger for Commissarier til paakiendelse indkomme; Thi
er voris allernaadigste villie oc befaling, at I som
Commissarier retter Eders leilighed effter, de ved-
kommende Parter paa en beleilig tid oc sted med for-
derligste for Eder loufugen at lade indstevne, oc da i

alle Sagerne saavel om fornesepte Borgemeesters ord om hans Tieniste Pige, som angaaende Borgernis Klage maale oc Byens publiqve Donter, for saaviit deraf ei for andre Retter er anhaengiggjort oc paakiendt, effter Loven at kiende oc dømmie, og saadan Eders forretning de interesserede paa ansøgning under Eders hænder oc Signeter bestreuen at give, som J ville ansvare oc bekiendt være; Dersom oc een af Eder, formedest loulig forfald, ei til dend berammende tid oc sted møde kunde, da skal dend som tilstæde kommer hermed fuldmagt have oc anbefalet være, en anden i dend udeblivendes sted til sig at tage, og denne voris allernaadigste befaling alligeuel at fyllestgjøre oc effterkomme; Saa haver J oc, om der forefalder nogen tvistighed at dømmie paa, alvorligen at tilholde Parterne, at de uden nogen undskylding eller forevending fremlegger for Eder udj Retten alle de Breve oc Beviisligheder, som de til Sagens oplysning oc Rettenes bestyrkelse kand have, eller oc for Eder beviisliggjører, at de demnem ei haver fundet i rette tider bekomme, saafremt de agter sig deraf at betiene, saasom Vj effterdags icke ville tillade, at noget brev eller beviis, som ei tilforn for andre Retter har været i Rette, eller ere i acterne indførte, maa for voris Høyeste Ret fremleggis, mindre der antagis eller paakiendes, undtagen i de tilfælde som Loven ommelder; Saa haver J oc for ved Eders doms slutning udi acterne at indføre, at J Parterne denne voris allernaadigste villie

haver forcholt, paa det de sig her ei med noget skal have at undskyldde. Dermed skeer vor villie, Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kiøbenhavn den 17 Septembr: Anno 1706.

Under vor Kongelig Haand og Signet.
 Friderich R.

D. Wibe.

til

Etat: R: von Voyda oc Cancellie R. Nilsen, at de som Commissarier kiender udi alle Sagerne, saavel om Borgm. Valkersens erd om hans Tienistepige, som ang: Borgerne i Kolding deris Klagemaale oc Byens publique Denter.

Allerunderdanigst læst udj *Commissionen* paa Eolding Raadstue d. 15 *Novembr. Anno 1706.*

Allerunderdaanigst læst udj *Commissionen* paa Eolding Raadstue den 16 *Novembr. Ao. 1706.*

No. 1 og No. 2.

Os Elskel: Velædle og Velbyrdig Ludvig Ernst von Woida, voris Etats Raad og Ambtmand over Eoldinghuus Ambt, og Edle og Velbyrdig Nicolaus Nilsen til Kuballegaard, voris Cancellie Raad.

Bilag III.

Allerunderdanigst

Forslag

til

Kolding Byes Conservation og Opkomst,

dateret

den 7 August 1731.

Allerunderdanigst Forslag til Kolding
Byes Conservation og Opkomst*.

§ 1.

Angaaende Landprangs Afskaffelse.

Efter som alle høiprifulige Kongelige Forordninger om Landprangs Afskaffelse ikke hidtil have hemmet sliq stor Ruin for Kolding, men Indvaanerne med største Bemodighed ei allene maae taale at Vønder og Huusmænd i Haderslev Amt 1 à 2 Tjerdingsvei tæt Kolding, sælge baade Wiin, fransk Brændeviin, Salt og andre Kjøbmands-Vahre, men endog at Landprangerne og Bispefræmmerne, saavel som Føderne, med allehaande

---

* Ordlydende Afskrift, kun med en noget forbedret Orthographie.

Kjøbmandsgods og Kramvare baade paa Landet og her i Byen med deres Løbekram omstrikke, gesvatzig opfylde Enhver med deres Vahre og dermed baade indlokke deres Kram og udlokke rede Penge af Landet, istedetfor at Byens Negotierende maae holde den skadefulde Credit, og de her Vossiddende saaledes betages deres Brød og Borgerret: — Saa, for eengang at afskaffe det Meste af sliq høist skadelig Misbrug, bøn-falde vi allerunderdanigst:

1. Efterdi Landprangerne ikke undsee sig for den paabudne Straf; Deres Majestæt derfor allernaadigst vilde lade Enhver, som overbevises at øve Landprang, herefter straffes paa 100 Rdl. og alle hans attraperede Vahres Confiskation til Angiveren, Spybringeren og gudeligt Brug, eller, i Mangel af Penge, at arbejde en Uge for hver Rdl. i næste Fæstning; og at Alle, som huse, hæle eller fordølge, og ikke paagribe, fastholde og angive for deres næste Øvrighed nogen dennem vit-terlig Landpranger, maatte, for hver af disse Poster, straffes hver Person paa 20 Rdl. til Angiveren og Politieretten, være sig Høsbonde, Hustrue eller Andre, uden nogen Undersked, eller ligeledes derfor arbejde i næste Fæstning. Hvilket 1) formodentligen skulde afstrække alle Dmløbere, 2) opmuntre Alle til at gribe, angive og tvinge, samt aldrig at huse og hæle dem.

2. Da Erfarenhed udviser, at Frihed til Fortoldning for Alle, giver Frihed til Landprang for Alle; at det derfor ved alle Toldsteder allernaadigst maatte forbydes

alle Vissekræmmere, Jøder, Haarkræmmere og andre deslige Dm løbere, at fortolde nogle Vahre enten under Prætext til Markeder, eller til Affættelse i andre Kjøbstæder end de boe udi, under anselig Mulet af Soldere eller Soldbetjente, som dem expedere. Hvilket 1) skulde gjøre alle Dm løbere umuligt at bruge Landprang, som de 2) uden Fortoldning, ere uden al Frihed, og 3) baade i Markeder og alle Folkes Huse letteligen er tappet.

3. Paa det ingen Fremmode eller Landløbere skulde tilsnige sig nogen Borgerrettighed, at det derfor aller-naadigst maatte befales, at Alle, som Kjøbmandsvahre have at fortolde, eller til andre Steder at forsende, skulle, under 20 Rd. Straf, til Deres Kongl. Majestæt, aarligen deres Angivelser paa Toldboden bilægge med Deres Øvrigheds Attest, at de ere virkeligen bosatte Skatteborgere og udstaae al borgerlig Lyng, ei tilføedes anden Pascersedd, end til en vis Kjøbsted eller Marked, imod Udløsnings Attest at skaffe fra samme Sted, at høre til Toldregnskabet, og deres Told- og Pascersedd paa ingen andre Steder at validere, item, at deslige Kjøbmandsvahre maatte nødvendig under Toldstemplet og Forsegling føres til sit destinerede Sted, alt under 20 Rd. Straf for hver af disse Poster, om derimod handles. Hvilket 1) maatte ophæve det forbudne Kjøbmandskab paa Landet, 2) fremmede Dm løbere paa Landet, og 3) disses Opdagelse og Straf at være forsikkert.

4. Da det er vitterligt, hvorledes en Deel for-
 muende Bønderfønner og Kromænd ei allene kjøbe
 Harefkind, Svineborster, Pennesjedere, Uld, Bøx
 o. s. v. rundt omkring paa Landet og samme tilligemed
 rede Penge praktisere til Holsteen og med Skibe romme
 ud til Holland, men endog derfra igjen med adskillige
 Slags Aien-Gods, Tobak, Specerier og andet mere
 practisere sig her i Landet tilbage, alt uden Tolds Er-
 læggelse og uden for Toldstederne baade hen og hjem,
 hvilke udenrigs Bahre disse Landprangere strax igjen
 paa Landet, paa Herregaarde og til Præster, Fogder,
 Forvaltere, Forpagtere og Andre affætte til ringere
 Priis, end nogen Kjøbmand med Told, Consumption
 og borgerlig Lyngge muligt er: at Deres Kgl. Majestæt
 derfor allernaadigst vilde foranstalte ved alle Toldsteder,
 at enhver Skipper maatte expresse hver Gang ærlig
 bekræfte hans Angivelse, at han hverken fra Riget eller
 til Riget har havt med sit Fartøi andet Gods, end det,
 som er offentlig løstet eller ladet ved de rette Toldsteder.
 Hvilket 1) vilde hindre en Deel forbudne Bahres og
 Penges Udførsel af Riget, 2) en Deel Toldsvig, 3)
 sliig Landprang.

§ 2.

Angaaende Negotien.

Da, foruden at Colding By er derudi fremfor an-
 dre Kjøbstæder hart tvungen og sit Kjøbmandskab og
 Næring paa den søndre Side ganske betaget, i det Ha-

derslevhuus Amt grændser tæt op til Colding, og er toldfri, istedenfor at Colding By maa svare den store Told, som af mange Slags Vahre er høiere end Vahrenes første Indkjøb; saa finder Erfarenhed det ganske umuligt, at Indvaanerne den prompte Told kan erlægge, anseende det skeer ingensteds, som bevises dermed, at de Vahre, som ere høie i Told, sælges overalt ringere til hver Mand allesteder, end de med Tolden kunde koste, og Kjøbmanden derfor, om han ellers som andre Negotierende vil tænke til at nyde nogen Næring, maa enten tabe baade Fragt, Profit og en stor Deel af første Indkjøb, eller nødvendig stjæle Varen ind, hvilket aarsager saamange ved Confiskationer Ruinerede, og affrækker enhver Formuende fra Negotien, eftersom ingen gjerne staaer hvert Dieblit i Fare for at være Lyb for sit eget. Desaarsag forlade de Rige Kjøbmandskabet og sætte deres Penge paa Rente, hvorimod Kjøbmændene blive fattige Høkere af udenlandste Kjøbmænd, som dem lidt efter lidt vil betroe,

Til hvilket at forekomme allerunderdanigst bøn= faldes:

1. At Deres Kongelige Maiestæt allernaadigst vilde forunde Colding By Tolden selv indbyrdes for de førstkommande 20 Mar, imod en vis aarlig Summa, nemlig den samme Penge, som Colding udi næstforrige 20 Mar svaret haver, saaledes at disse forløbne 20 Mars Told maatte samles udi en Massa, og den tyvende Deel deraf aarlig herefter af de Negotierende i Colding

erlægges paa Amtstuen, hvorfors de Handlende Een for Alle og Alle for Een maatte være Deres Maiestat ansvarlige og tilskyde hvis, som deri sættes, og, at det derfor allernaadigst maatte tillades Kjøbmændene selv indbyrdes at ligne Tolden imellem sig selv paa de ind- og udgaaende Vahre og dernæst for samme at gjøre Magistraten Rigtighed.

2. At Deres Kongelige Maiestat vilde lige allernaadigst forunde Colding By Consumption af de fire Species: Wiin, Brændeviin, Salt og Tobak i de første 20 Aar for de samme Penge, de sig i de sidste 20 Aar beløbet haver, eller

3. At Tolden og bemeldte fire Species Consumption Afgift allernaadigst maatte fordeles til visse Procentum paa alle Vare, og hvis den Procentum, Told og Consumption da ikke aarlig beløb sig til den 20de Deel af den Summa, som af Byens Indvaanere i næstforrige 20 Aar er betalt, det Manqverende da at reparteres paa de fortoldede Vahres Værdie, og af Deres Ciere pro quota strax betales, saa Deres Kongelige Maiestat dog altid var vis paa at nyde ligesaameget som forhen.

Hvilket 1) vil animere Enhver til at drive Negotie, især de Formuende, siden de da ei mere have nødig at vove deres Gods i Toldsvig; 2) kan saa ei mere den Ene, som forhen, tage Fordelen fra den Anden ved Toldsvig, og 3) som sliq Negotiens Frihed giver baade formuende Kjøbmænd og forsyner Landet med Vahre

for billig Priis, saa vinder Deres Maieftæt derved Stedernes Velstand og fornøielig Interesſe og Fordeel i alle paakommende Skatter.

§ 5.

Angaaende Manufacturer.

Da ſaa længe ſom Landets Indbyggere maa bære hvad Klæder de vil, og ſaa længe udenrigs Allen Guds maa ſlides her i Riget, ſkal Tiden bevife, at der komme aldrig tilſtrækkelige og allermindſt fremmede Manufacturiſter til Danmark, da dog Gud i Himmelen har velſignet Landets Natur med det, ſom den gemene Almue har nødig til Klæder, og for det øvrige givet Landet ſaa comode Plads for Traffiquen i Verden, at og den behøvende Tilſats for at ſaae bedre og herligere Klæder for ſtørre og høiere Stænder overflødig kan erholdes; for da engang at ſaae Manufacturs Videnskaber indplantet i Undersaatterne, og dertil i det første bekomme fremmede Manufacturiſter, ſiden aarlig beholde de nogle Tønder Guld hjemme i Riget, ſom for Stads og Allengods gaae ud af Riget, og naae Plads og Arbeide til ſaamange Køsgjengere, Horer, Tyve og Bagabønder, ſom Landet er opfyldt med; — ſaa udbedes allerunderdanigſt:

1. At den færdeles faderlige og høi Kongelige Befaling maatte gives, at intet Menneſte udi nogen Stand maatte bære andre Klæder af Linned, Uldent, Silke eller andre Sorter, end juſt og allene af det Tøi,

som Danmark fabrikerer, under strax Arrest og Bremerholms Straf.

2. At til den Ende intet Slags Mengods, under Bremerholms Straf, maatte indføres, men saavel alle de Klæder, som nogen eier af udenrigs Fabriker, som alt det fremmede Allen Gods Kjøbmændene havde, altsammen ganske og aldeles, inden fire Aar, at være solgt, forbrugt og forslidt, eller af Niget igjen udsørt, og aldrig mere, under nogen Prætext her være befindende under Bremerholms Straf.

3. At alle Slags Manufacturer og Interessentere derudi maatte paa allerunderdanigste Ansøgninger allernaadigst accorderes saa tilstrækkelige gode Privilegier, som kunde animere enhver vittig eller formuende Mand til at participere derudi og tvinge Løsgjengere til at arbejde derudi.

§ 4.

Angaaende Laug og Haandværker.

Da, som enhver Læredreng er næsten en fattig Dreng og har lidet eller intet at lære for, og Erfarenhed nok som giver, hvorlidet de siden, naar de blive Evende, oplægge, saa de have intet til Bedste at antage Haandværket med, mindre at sætte Bo med; og da, over alt dette, adskillige Laug fordre under et og andet Navn anselige store Indgangspenge af enhver Evend, som derudi vil indtræde, mere end Forordningen tillader,

som ei allene maa strække fattige Folk fra at lade deres Børn lære Haandværker, men endogsaa hindre fattige Haandværksbøende fra at komme i Kjøbstædernes Laug og tage Borgerstab, hvorføre de, Kjøbstæderne til Afbræk og Skade, sidde og bønhjæpe paa Landet, foruden de mangfoldige andre forbudne Haandværksfolk paa Landet, som betage Haandværkerne i Stæderne deres Brød; — saa bønfaldes allerunderdanigst:

1. At ingen Haandværksbøeng eller Svend i nogen Maade eller under noget Prætext af noget Laug, for derudi at indtages, maatte affordres mere, end just det, som Forordningen af 25 December 1681 og 6 Mai 1682 expresse omtale, under 20 Rd. Mulct til Byens Fattige.

2. At ingen af de Svende og Dreng, som have lært eller staaet i lære her, langt mindre nogen Haandværksmester i Kjøbstæderne under Prætext at sye Bønderstøve, at sye Badmel eller væve Badmel, Blaars eller Hør-Lerred, maatte hensesættes sig ude paa Landet, men være forbunden at blive i Kjøbstæderne og øve deres Handværk der, med mindre de ganske frastige sig Haandværket og derfor stille Lauget 20 Rds. fornøielig Caution.

3. At Vidfogden (Sognefogden) i enhver By, to Mile nær Colding, maatte allernaadigst befales, under 40 Rds. Mulct til Laugets Fattige, strax at skulle angive for næste Kjøbsteds Øvrighed, hvis Haandværksfolk, som opholde sig i hans By og bruge flere Haand-

værker, end dem, som Loven tillader, og at samme Vidfegder, paa den aarlige Indstevning af Magistraten, skulle vidne, hvis flere slige enten bosatte eller om- løbende Haandværksfolk, der i Byen i det afvigte Aar været haver, saavidt han er vitterligt, da Enhver af dem, om han sit paa Landet forbudne Haandværk over- tydes at have øvet, maatte bøde 10 Rd., halvt til Vidfegden og halvt til Lauget.

§ 5.

Angaaende Krohold paa Landet.

Colding By ruiæres ogsaa derover, at baade Con- sumptions Forordningen og de om utilladelig Krohold paa Landet udgangne Forordninger saa ganske misbruges, at man virkelig her i Byen ikke mere veed af, at Bonden inden to Mile skulde tage sit stærke Øl og Bræn- deviin i Colding, thi det er desværre alt for sandt, at Bonden ei allene brænder og brygger selv alt hvad han bruger og misbruger baade daglig i deres egne Huse og til alle deres Brylluper, Barseler, Begravelser og andre Gilder, men endogsaa istedenfor at tage deres Brændeviin fra Colding, anseligen brænde selv og sælge af deres Brændeviin her ind til Colding. Ja næsten i hver Bondeby holdes Krohuus med stærk Øl og Bræn- deviin, foruden alt hvis Øl der hentes fra Hadersleb til Gilder og Krohuse i mange Byer her i Nytterdistri- cket inden to Mil nær Colding, altsammen konsumtions-

frit, hvorfor Colding By, som svarer den høie Con-
funtion, endeligen maa lide og undergaae.

Til at hjælpe Byen mod saa store Fornærmelser fo-
reflaaes allerunderdanigst:

1. Alt Deres Kongelige Maieftæt foruden forrige
Forordninger herom at fornye, allernaadigst vilde for-
byde alt utilladeligt Krohold og alle forbudne Brände-
viinsredskaber 2 Mile nær Colding under 50 Rds.
Straf eller Arbeide i Fridericia Fæstning 1 Uge for
hver Rdr., og lige allernaadigst befale Præsterne paa
Landet, at de inden 2 Mile nær Colding ikke maatte
forrette nogen Trolovelse, Brudevielse, Barselkoners
Jndløsning eller Liigprædiken førend Bedkommende be-
viser for dem med Borgernes Seddel, af Magistraten
om dens Nigtighed examineret og attesteret, baade at
have der angivet, hvormange Personer han ialt dertil
er ventende, saa og til dem her at have udtaget det be-
hørende *Ol*, Brændeviin og anden stærk Drik, hvilken
Forsamling enhver Eognedegn, under 10 Rds. Straf,
maatte rigtig tælle og optegne paa samme Seddel.

Hvilket 1) maatte drive Bønderne til, at tage deres
Ol og Brændeviin i Colding; førend de kunde holde
slig Vertskab; 2) bringe Bønden til at angive nogen-
ledes sine Gæster og det derefter behøvende *Ol* og
Brændeviin i Colding virkelig at udtage.

2. Belangende Krohold, Brændeviinsbræuden og
de øvrige Gilder blandt Bønderne bønfales Deres

Kongelige Maieftæt allerunderdanigst om den allernaadigste Befaling, at Bonde- eller Bide-Fogden i hver By (og hvor ingen Bidefoged er, der da een at maatte ordineres) derom noie Indseende skulde have, og være bemyndiget til, at tage 2de Mænd til sig at forsegle og borttage saavel al forefindende Brændeviinsredskab, som Merckning, Drank og Brændeviin uden nogen Exception, samt alt det Ol nogen holder til Salg eller Gilder 2 Mile nær Colding og ei bevises i Colding udtaget, hvorfor Enhver, som henter over en Fjerding Ol eller over en Kande Brændeviin her i Byen, skulde være pligtig under sammes Confiskation og 10 Rd. Mulct til Angiveren, Opbringeren samt Politieretten, derpaa at tage Borgerens af Magistraten attesterede Seddel og samme strax til Byens Bondefoged at levere, som den beholder og efterseer, om Indholden af Ol og Brændeviin dermed kommer overeens; og paa det Bondefogden med ingen kunde colludere, skulde han være pligtig engang aarlig til sit eget Thing, efter Indstevning, dem at udlevere, og vidne, hvem der i Byen enten har holdt Kroe, eller har haat noget Brændeviinsredskab, eller til Gilder og andre Vertskaber haat andet stærk Ol eller Brændeviin, end fra Colding, saavidt ham er vitterligt. Lige den samme Myndighed maatte Sognefogderne gives for alle eenlige Steder i Sognet, som ingen anden Bondefoged have, saa og være pligtig aarligen lige Nigtighed derfor at aflægge.

Hvilket 1) kunde affstafte al Brændeviins-Redskab og Brændeviinsbränden hos Bonden, 2) ophæve al forbuden Krohold, 3) straffe og opdage hvis Urigtighed, som derved kunde indløbe, 4) forbyde det meste muligt alt overflødig Fylderie paa Landet.

5. Som Eolding ligger meget indsperrret med Fridericia Stads Consumtions Frihed, 2 Mile nær paa den østre Side og med Haderslevhuus Amts Consumtions Frihed tæt op til Eolding paa den søndre Side, og vel ikke dog kan nyde mere end en halv Weis til Fridericia og slet ingen Rettighed i Haderslev Amt, saa bønfaledes underdanigst til et lidet Bederlag for saa stor Afgang, om de $3\frac{1}{2}$ Miils Distance paa den vestre Side af de 7 Mile, der ere mellem Eolding og Ribe, at gives der tillige Ret, som ellers inden 2 Mil nær Eolding er bleven givet, og at visse Byer, af dem som Ribe, Fridericia og Beile ei tilkomme, af Hs. Excellence Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand von Gabell maatte repareres.

§ 6.

Angaaende Indquartering.

Eolding By er i denne Henseende og frem for andre Byer høijst betyngtet. Thi, som Stedet er kun lidet og fattigt og dog formedelst Slotsstaldenes og Rytterkoblernes Nærværelse maa holde 4 Compagnier med fri Quarter af Seng, Ijdebrand og Lys, saa udlovede

vel Deres Kongelige Maieſtæts høifalige Hr. Fader Kong Frederik den Fjerde ved Hs. Excellence Hr. Geheimeraad og Etiftamtmand, daværende Ober-Krigs-Secretair von Gabell, at Borgerne ſkulde nyde for hver Mand $9\frac{1}{2}$ Mark, hvilket allene for det første Aar blev betalt, ſiden aldeles er udebleven, indtil Byen endeligen er tillagt det Halve for 2 Compagnier, hvorover den fontinuerende ſtore Indquartering ei allene koſter det fattige Borgerſkab en utaaalelig Høben Penge aarligt, men og betager dem meget af den Byen allernaadigſt tiltænkte Næring, thi ſom Rytterne vedholde deres ſædvanlige Marqvetenterie med Spiſeqvarterer, ſamt Vis og Brændeviins Salg, ei heller aſlade med deres egne Rytterſlagtere, under det Prætext, at diſe ſkaffe det bedre og for ringere Priis end Borgerne, uanſeet, at Rytterne har Kongens Penge at leve af, ſamt fri Qvarter med Tilbehør, alt uden Skatter.

Til hvilket i noget at hjelpe allerunderdanigſt bønfaldes :

1. At deres Maieſtæt allernaadigſt vilde befale enhver Chef, ei at lade hans Underhavende holde noget Marqvetenterie, Slagterie, Spiſeqvarterer, Vi- og Brændeviins-Salg, Høkerie, Haandværk eller anden borgerlig Næring under noget optænkeligt Prætext, ſaaſom Rytteriet, ei mindre end alle andre i Byen, kan nyde deres Forſlegning for det, ſom billigt og ret er, og derfor lige allernaadigſt befale Compagniernes Chef

ved hvert Aars Udgang, at bevise for General-Commis-
sariatet med Magistratens Attest, paa Byens anordnede
16 Mænds foregaaende Erklæring, med sig eller anden
borgerlig Næring har betaget Borgereskabet Noget af
dets Næring.

2. Alt Deres Kongelige Maiestät allernaadigst vilde
tillægge Colding Borgere den dem ved Rytteriets Ind-
læggelse allernaadigst tillsagde fulde Indquarteringspenge
 $9\frac{1}{2}$ Mk. for hver Rytter af alle 4 Compagnier, som er
dog kun lidet at regne imod hvis Udgifter, Skade og
Fortræd de af Rytterne aarsages, eller

5. Om det var muligt, at Byen allernaadigst maatte
hjælpes fri for denne store Indquarteringsbyrde og der-
fra engang igjen allernaadigst forløses.

Disse Poster, som de fornemste til Colding Byes
Conservation og Opkomst indstilles underdanigen til De-
res Excellences Hr. Geheimeraad, Kammerherre og
Stiftamtmand hvi og velbaarne Hr. von Gabels naa-
dige Besibefindende og Foresiilling til Hs. Kongelige
Maieståets allernaadigste Resolution.

Datum Colding Raadhuus den 7 Aug. 1731.

Sjette Brev.

Kolding den 23 Mai 1820.

Saa lys og levende Omegnen er om Kolding, saa mørk og trist er Byen selv. Den har samme Skæbne som alle aldgamle Bygninger, der have været forstaaede for Ildes brand*. Tidens Tand har stærkt gnavet paa den, og dens Regeneration er forhindret ved adskillige lokale Omstændigheder. Naar derfor smalle, stebrolagte Gader tillade Fodgængerne at afdrage sin Opmærksomhed fra Gædderne, møder hans Blik sædvanligen flåve Bindingsværkshuse, stundum med Englehoveder paa Enden af Stolperne, eller udhængende Gavlhuse, hvor det øvre Stokværk stedse rager frem over det nedre. Ingensteds saar jeg i Byer af lige Størrelse færre grundmurede Bygninger fra den nyere Tid.

Du vilde selv have overbeviist Dig herom, om Du idag havde gjort Touren med os igjennem Byens Gader.

---

* Byen er rimeligvis fra Slutningen af det 10de Aarhundrede, thi den først nævnes i et Brev af 1236.

Vi begyndte vor Vandring fra den søndre Port med den saakaldte Søndergade eller Brogade, hvor Postgaarden ligger. Denne Gade er kort og bestaaer kun af en halv Snees Huse paa hver Side og leder til Kenderbanen, en Gade, der i Form har nogen Lighed med Vandkunstens i Kjøbenhavn. Det Partie af Byen, hvori den ligger, hører til den ny Stad, der neppe er 200 Aar gammel. Det gamle Kolding strakte sig mere mod Westen og Norden, hvor en Deel af Byens Toster nu ligge. Kenderbanen var indtil Christian den Fjerdes Tid en aaben Plads, belagt med Gruus og bestemt til Tourneerøvelser. Siden er den bleven forsynet med de Bygninger, der strakte sig langs med Kongegaaden.

Den høitideligste Brug, der blev gjort af den som Tourneerplads, var under Christian den Tredie 1543 og 1548, da der i Kolding skede Forlovelse i hiint Aar imellem Kong Christian III's Søster Elisabeth og Hertug Magnus af Mecklenborg, og i dette imellem den sachsiske Hertug August ved Guldmechtig og den danske Prindsesse Anna.

Kongens Brev i Anledning af sidstnævnte Høitidelighed til Magnus Gyldensteen, Ridder paa Dragsholm Slot, lyder saaledes:

„Vor sønnerlige Gunst tilførn. Wiider, att wy ere till eens worden medt Høghorne Furstic Hertug Augustus aff Sachsen, wor kiere Frende og Søn, att wy skulle udsfickte wor kiere Daatter, Høghorne Fyrstynne Frouweken Anna, wty Landthemissen wty tzenne nest tillkommendis

Sommer. Thy Hans Kjerlighedt achter at giøre sit Brolup paa Turgo, thæn Søndag nest for Sancti Bertelmei Apostoli Dag førstkommendis, og achte wi at udsckicke Høgsbaarne Frw Dorothea, wor kiere Hustru med Forstrevne wor kiere Daatter til samme Hochttydt.

N. S. Sammeledis bede wi teg oc wille, at thu retter teg eyter att renne eller stecke til samme Høgtide til Turgo, wor kiere Dotter till Vre. Oc lade wi til flye Kende banen her wty wor Kjøbsted Colling, och haffwe her Rustmesteren och Kennetøg og Steketøg tilstede, att thu therfor giffwer teg hidt, om thu wilt tilforne Beride teg.“

Efter denne Indbydelse indfandt sig mangfoldige Ridders og Herrer, iblandt andre Peder Wille til Helsingborg. Ifølge Langebeks Beretning i danske Magazin skal der endnu i Geheimearchivet i Kjøbenhavn gjemmes en Tegning over den Ridderdragt, som skulde bæres ved denne Høitidelighed. Den skulde, efter Kongens Befaling, for Ridderne bestaae i „en sort Bluels Paltzrock“ og for Svendene, der ikke maatte være „Drankere, Møttemagere, men forstandige Folk“ i „gule Hetter, liusgule Kjørteler, som er wor Farve og Hoffdragt, forbrammet for neder, samt paa Vermerne med 3 Streger, hvide, brune og liffarve“ (Kjøbfarvede). „Det ene Verme grønt med en hvid Vrem og brune Vogstaver i.“ „Hoserne af hvad Farve man behager“ o. s. v. See danske Magazin Tom. 5. Pag. 1—12.

Dog vi forlode Muntterhedens Tumløplads for at fortsætte vor Vandring videre. Og møde vi strax det Mødestæde ved at dreie Ansigtet om og begynde os ind i den næste Gade, som man kunde kalde det hellige Qvarteer. Thi naar hist (paa Nærbananen) støiende Riddere droge frem med Harnisk og Spær, saa hstede sig her neppe 20 Aar tilforn (1529) barsøddede Graabrødre igjennem de stille Gader. Af disse Gader, der endnu bære deres gamle Navne, gik Helligkorsgaden Begyndelsen og dertil slutter sig Klostergaden. Ved Enden af denne har Franciskanerklosteret ligget og tæt derved lige for Byens Port har i fordim Tid været en Bro over Aaen, hvorover Hovedfarten er gaaet til det Slesvigiske. Man skal endnu paa Vunden af Aaen kunne finde Levninger af de Pæle, hvorpaa Broen var bygget. Om Klosteret selv kan jeg ikke fortælle Dig mere, end Du kan finde hos Pontoppidan (Ann. Etel. Dan. Tom 2, p. 828). Det blev stiftet af Erik Menveds Moder, Dronning Agnete, Aar 1288 og blev ophævet af Frederik den Første Aar 1529.

Om de øvrige Gader er ikke stort at fortælle. De ere, som Wisen siger, baade krumme og krused' som Mølleband, baade rette og korte og lange. De ere desuden for en Deel omdøbte 1807. Thi da Hoffstaten og Kollegierne, i Anledning af det engelske Overfald, dengang for en kort Tid opholdt sig her, blev, til Efterretning for de høie Herskaber, Navne maalede paa Gadehjørnerne. Men som da, værende Magistrat nok ikke har været stærk i Byens Oldhistorie, saa blev, hvad Pontoppidan kalder Torvegaden,

gjort til vor Adelgade (maaskee efter en der boende Excellence), og hvad Pontoppidan kalder Adelgaden, til vor Østergade o. s. v. Dog Laasbye (tilførn Luusby, efter Andre Lodseby) blev det, den var og er endnu, baade i Navn og Udseende, lige antik. Denne Gade udgjør en for sig fremspringende Arm af Byen i Retningen fra Syd til Nord, og støder med sine Haver og Baghuse paa den ene Side til Slotsøen og paa den anden til Marken. Om Oprindelsen til dens Navn tør jeg intet sige med Visshed. Vel formene de fleste Gøddinger, at dette kommer af „at lodse“ og at Byens Lodse og Ladeplads har været ved Enden af denne Gade, men den ferske Sø, som begrænsker Terrainet og som fra Arilds Tid nævnes i Forbindelse med Slottet, og de høie Bakker, som isøvrigt adskille denne Gade fra Fjorden, synes af naturlige Grunde at gjøre denne Derivation usandsynlig.

Dog, Du er vel træt af at vandre om med mig i de knudrede Gader, og vi ville derfor, om Du synes, medens vi ere i Laasby, udhvile os lidt i Klubben, i det mindste standse nogle Øieblikke for at tage dens Lokale i Øiesyn. Jeg mener ved Klubben ikke Nutidens ephemeriske Frembringelser af dette Navn, men hiint gamle Gildelag, der under Navn af Sanct Knuds Gilde stod i henvod et halvt Aartusinde og holdt sine Sammenkomster i et Huus i denne Gade. Du skal som en novis homo ikke være bange for at støde an imod de ærværdige Oldtidsstikke, thi jeg har en Affkrift af Lovene eller Ektraen, forsaavidt den vedkommer de daglige Aftenmøder, og efter

den vil Du snarere forekomme Brødrene for sliu end for plump. Gildet er til Minde om Kong Knud den Hellige, som blev myrdet paa vor Fruedag Aar 1087 i St. Albani Kirke i Odense. Det har i sin Tid have en Jurisdiction, som ikke har været ringere end Byens, som sees af Kong Christian den Førstes Privilegier, givne paa Colding Slot paa Sanct Andreæ Dag 1452, hvor den 19de Artikel om St. Knuds Gilde i Kolding lyder saaledes: „Om Noget tilsaaler Bymand, som i Sancti Kanuti Gilde er, eller nogen Borger i Byen for nogen Sag, hvorfor han skulde værge sig med Nave i Kjon eller Landslov, da maa han værge sig med Sanct Knuds Gildebrødre Laug og Rettighed.“

I Naadsuarchivet, i den saakaldte Pergamentskuffe, som vi i disse Dage saaoftie have besøgt med hinanden, findes Brødrenes gamle Signet in originali. Det er en massiv Malinplade med et lidet Haandtag ved. Præget er rundt og udgjør et halvt Qvarteer i Diameter. Det forestiller Kong Knud i en siddende Stilling med en Krone paa Hovedet, ligesom Du seer det afbildet hos Westphalen Tom. 3, Side 559. I den høire Haand holder han en Verdenskugle med et Kors ovenpaa, og i den Venstre et Scepter med en Blomsterkroft paa Enden. Indskriften i Randen af Sigillet er følgende: Sigillum de convivio Sancti Kanuti de Kolding.

Fragmentet af G i l d e s k r a a e n, hvoraf jeg har erholdt et Exemplar tilkjøbt paa Auctionen efter den afdøde Coldingiske Borgemeester, Justiterraad Junghans, bestaaer af 8 Artikler og er af følgende Indhold:

Statuta et leges mensales
 pro
 Convivio Sct. Kanuti
 in Kolding mcccxciii.*

Art. I.

Qvilibet frater debet detrahere caputium suum,
 dum lumina importantur, vel solvat II lubecos.

Art. II.*

Qvicumqve frater aut soror nominaverit fra-
 trem suum nomen illegale, sicut neqvam vel Hore-
 søn, vel hujusmodi, testimonio bonorum convictus,
 dabit fratribus V Sterling, et tantum, qvolicumqve
 fecit.

Art. III.

Qvicumqve frater depulerit fratrem suum de sede,
 et alterius locum violenter sumserit, solvat duos lu-
 becos.

* Jeg har siden fundet, at samme Love for en Deel have
 gjeldet for St. Gertruds Gilde i Hellested i Sjælland
 (sevnfør Suhms Samlinger I. 132), og at de der ere
 antagne 1404. Men denne Overeensstemmelse skaber
 ingen af begge lokale Egthed, da det er bekjendt, at
 det ene Gilde laante det Anders Love, hvorfor det ogsaa
 hedder i Sanct Knuds Malmøske Gildekræa: *Ista
 statuta sunt compilata in Skanør* ic. Sevnfør
 Rosod Ander om danske Gilder Pag. 15, Anm. m og
 Pag. 45, Anm. g.

** Ordet Artifel er ikke tilføiet i det skrevne Exemplar,
 men i det Sted, efter gammel Form, Ordet *item*.

Art. IV.

Si quis clamorosus absque certa ratione exstiterit, et sic clamore suo infestat fratres, dabit duos lubecos.

Art. V.

Si quis vulneraverit fratrem suum ubicunque locorum, unam lagenam cerevisiæ dabit fratribus, et tantum læso. Si percusserit eum ligno dabit tantum. At si eum colaphisat, dabit dimidiam lagenam cerevisiæ fratribus, et tantum læso, ac tantum dabit, si traxerit eum per crines.

Art. VI.

Quicumque frater in convivio sedendo dormiverit, solvat duos lubecos, et si in eadem domo se deposuerit, et domum ire neglexerit, solvat IV lubecos.

Art. VII.

Quicumque vomitum fecerit in domo convivii, dimidiam lagenam cerevisiæ dabit. Si in domo ante stupam vel in area, X Sterling dabit.

Art. VIII.

Quicumque effuderit potum latius, quam tegere potest pede, duos lubecos dabit.

Syvende Brev.

Kolding den 24 Mai 1820.

Du forlanger i Slutningen af det meddeelte Schema nogle Bemærkninger over det Folkeliv, der bevæger sig i disse Egne. Saa fjernet Jagttagelsen af Almuens Charakter, Sæder, Sprog, Forlystelser o. s. v. er fra mit Livs Dont; vil jeg kun have lidet at meddele Dig derom. Dog synes jeg at have bemærket, at Stedet, mere end man skulde vente af dets Naboskab med en anden Provinds, har bevaret sin særegne, fra Forsædrene nedarvede Charakter, og at det nu, som i fordums Dage, beboes af et lidet, tærvligt og frhedselskende Folk.

Varmt følende for det Kongehus, hvis Medlemmer det saa jævnlig saae vandre i sin Midte, og fra hvis Haand saamange særegne Velgjerninger tilfløde det, viser Folket sig taalsomt og føieligt mod Enhver, der befaler i Statens Navn; men ægges det ved Undertrykkelser — som efter Ordspøget: *procul a Jove, procul a fulmine, stundum turde skee* — reiser det sig med mere Sammenhold, end man af saalidet et Antal skulde vente. Beviser herpaa give Borgernes Klage over deres Borgemeester i Aaret 1707,

der foranledigede den i et af mine forrige Breve omtalte Kongelige Undersøgelse, og end mere en ved militaire Mishandlinger i Aaret 1816 anlediget Tumult, der siden undersøgtes og paakjendtes af en kombineret Krigskommission.

Saa vanskeligt det er, at bedomme et Steds relative Sædelighed, saa synes dog denne i Colding, efter offentlige Papirer — jeg mener Kirkebøgerne — snarere at have tiltaget end aftaget. Tidsalderens Dom om sig selv er høist upaalidelig, som man kan see af vore modsigende Raasonnements over Luxus o. s. v. Nutiden er enten laudator eller culpator temporis aeti, alt efter den Brillers Farve, hvorigjennem den seer. I det jeg derfor, for at undgaae disse Yderligheder, helst suspenderer mit eget Judicium herom, undlader jeg ikke at meddele Dig nogle historiske Data, som Du selv kan tillægge saamegen Veriistkraft, som Du lyster.

De danske Menigheders ældre Kirkebøger have, som bekjendt, en staaende Artikel under Navn af aabenbar Skrifte og dette magisterium pudoris et verecundiæ, som Cicero kalder Censorembedet, tykkes mig at give et Slags authentisk Bidrag til Sædernes Historie paa et givet Sted. Vore Optegnelser her paa Stedet i denne Punkt gaar fra 1635 til 1791 og efter disse vare de Forseelser, der faldt under Kirkens Disciplin, langt hyppigere i den første Halvdeel af denne Periode end i den sidste. Dog var den formodentligen noget aftagende Strengthed samt flere Omstændigheder herved komme i Betragtning. De Forseelser,

der anføres som offentligten revsede, ere foruden Leiermaal (hos Mændene sædvanligen benævnet Sjørlevnet og hos Qvinderne Læsagtighed), Afhold fra Alterens Sakramente, Tilsnigelse af dette uden foregaaende Konfirmation, Ietsinsdig Opførsel paa den Dag det er nydt, Tyverie, Meneed, intenderet Selvmord, Fjærgelse ved at have ladet sig spaae, usæmmeligt Forhold imellem Ægtefolk med Blag og Hug og disses Uforsigtighed mod Børn ved at lade dem drukne, lægge Ijhel o. s. v.

At det Horatsiske leges sine moribus vanæ ogsaa gjelder i omvendt Betydning om Lovløshedens skadelige Indflydelse paa Sæderne — især naar denne vinder Styrke ved gjeldende Personers Exempel — dette viser den omtalte Forvirringsperiode 1703—1707, da Borgemeester Niels Balkarsen skaltede og valtede med Byens Sager. Disse faa Aar have ret været en Usædeligheds Tid baade for Høie og Lave. Vel friede Magistratens Magt og Myndighed den fra at indstille sig til den offentlige Absolution, men Præsten har ligesuldt ved Dag og Dato anmærket Enhver, der burde have gjort dette. I dette Qvinquennium anføres i Bogen (foruden mangfoldige Qvinder, der gave Polakkerne Skyld for deres uægte Fødsler) følgende Standspersoner for Leiermaal: 1 Borgemeester samt 1 af ham tilførn avlet slegfred Datter, 1 Raadmand, 1 By-skriver, 1 Følder, 2 KaptainsLieutenanter og fl.

Dog vi forlade dette Syndereregister, og staae hellere et Par Blade tilbage i Bogen for at betragte Dødelisterne.

Disse vise Navnene paa mange vakre Mænd og Qvinder og give et, i Forhold til Byens Folkemængde*, temmelig betydeligt Antal af Mennesker, der ere døde i en usædvanlig høi Alder. For dem, der vil skrive en Makrobiotik for Danmark, bør derfor denne angulus terræ ikke for-glemmes. Middeltallet af de åarligt Begravede er 60 og af disse have sædvanligen mere end en Tyvendedeel opnaaet en Alder af over 80 Aar. Neiagtig Beregning kan ikke gjøres, da stændig Tilføielse af Levealderen ikke findes i nogen Tidspunkt. Jeg har optalt Listerne i Tidrummet af 2de Decennier fra 1635 til 1655 og af de 1157 Personer, hvis Begravelse anføres, funden 2 paa over 100 Aar, 20 over 90 og 43 over 80. Ogsaa gives der vel naturlige Grunde nok hertil i Luftens Temperatur (der vel neppe er mildere og renere i nogen Kjøbsted paa Jyllands Østkyst, maaskee Weile undtagen) i Høiderne, der omgive Byen og paa alle Sider bryde de skarpe Vinde, i Aær, Skove og Fjorden, der mildne Sommerens Hede ic.

I Henseende til Dragten, som Landalmuen her bærer, finde nogle smaa Særegenheder Sted efter Egnene, hvori de boe. Bønderne fra Skovegnen adskille sig noget fra dem i Hedeegnen. Dog er Farven i Almindelighed blaa og Qvinderne bære sorte Kysehatter, der ikke ere ildesklædende. For Fruentimmerne fra Strandhuse er det særeget, at bære et hvidt Klæde over det blotte Hoved, der giver dem et nonneagtigt Udseende, som besynderligt kon-

---

* Efter den sidste Folketælling af 1817: 1950 Personer over 12 Aar.

trasterer med deres dristige Blik og kraftfulde Bevægelser. I dannede Cirkler er Sproget her temmelig afflebet og Accentuationen noget skarpere end i andre Egne af Jylland, formodentlig formedelt Naboskapet med Hertugdømmerne. Almuesproget derimod har Besterlandernes hule brede Accent, opfyldt med æ, a og hva*. Talemaaden at afgjøre Noget i Ynde og Minde, er saa aængse, at den endog bruges i Protokollen ved Forligelseskommissionen.

Landalmuen, som besøger Byen paa Torv-dage og ved Markeder, er en høi, ~~stærk~~, bredskuldret Folkestamme, hvis Afsyn, især hvad Mændenes angaaer, er noget ufsjønt i Farve og suret af Regn og Lust, men i det Hele aabent og ærligt med ægte cimbriske Træk, blaae Øine og blonde Haar. Qvinderne ere af en mere fin Legemsbygning end i Almindelighed i Jylland, de fra Fiskerleiet Strandhuse undtagne. Men disse hørdes og fra tidligste Aar ved at dele Mands og Fædres Fare paa Søen. Langs med Fjorden ligge Landsbyer, som drive Fiskerie, men intet Leie overgaaer Strandhuses i Driftighed. Dertes Indvaanere ere ofte fra Midnat af paa Søen. Mand og Qvinder og Børn kæmpe med Havet om Bytte og drage siden i tidlige Morgenstund til Kolding for at sælge den gjorte Fangst.

---

* Provindsialord forekomme hyppigen, som dvalst for lumst v; nedrig tænkende, lempelig for maadell, sælle for ussel. En Foster moder for ordemoder. Et Mags Menneſte er et Menneſte, som er god at komme tilrette med; knap for strax, f. Ex. Jeg kommer knap d. e. jeg kommer strax.

Et Syn vilde jeg ønske Du kunde dele med mig. Det mener jeg, at see dem i stille Sommernætter ligge paa Halsfangst langs med Breddene af den speilklare Fjord. Isands hed et malerisk Natstykke! Rundt omkring paa Siderne af Baadene brænde klartlysende Blus, der kaste Gjenskinnet ned paa den rene Havbund og lokke Halsene til sig. Den natlige Dont foretages med dybeste Taushed, for ikke at bortskræmme Fiskene. Ilden kaster et magisk Lys paa de nærliggende Buske, og man troer Elletungens* Undiner heiligholde en natlig Fæst.

Man har klaget over, at den Fragt og Fiskehandel, der var i Kystboernes Hænder, drog en Deel Penge ud af Byen. Men de Handlende her kunne bevidne, at dette ikke er saa. Den glade Fisker samler sig ikke Skatte. Han lever for Dagen, og levner end Sommerens Indtægt ham Noget, da anvendes dette til glade Samqvem om Vinteren. Et saadant er Luksusten. Høst enhver Familie i Kjøbstaden, der i Narets Løb har kjøbt af deres Fisk, indsamle Leiets Indvaanere Dagen før Fæsten en Gave af Lys, og ikke sjeldent seer man en heel Hær af Qvinder drage hjem med den sorte Biddiekurv skinnende af de indsamlede Gaver. Det gaar da lystigt til over hele Leiet. Hytterne gjentone af Sømandsfange og mangt et Vreseskud gjenlyder fra Hav og Land.

---

* Elletræerne ere omhuggede, men Navnet er endnu tilbage i Benævnelserne Elt ang, som Landsbyen har, samt i adskillige gamle Sagn.

Ogsaa Landsiden gjør os undertiden deelig i sine Smaafester, f. Ex. naar en af Omegnens Bønder har fæstet sig en Brud blandt Stadens Borgerdøtre. Han kommer da anstigende i sin hele Stads for at føre Pigen til Alteret i Kolding Kirke. Hans ældre Paarørende ere tilsvogns og føre sædvanligen ved sig Leilighed saa stærk, som Hestene kunne rende. De Yngre ere tilhest og anføres, for at give Toget tilbørlig Anseelse, af en Trompeter. Kjøbstadsborgeren holder sine Fektiviteter med andre Ceremonier. Byens Indvaanere deeltage og i hans Fester, men paa en anden Maade. Ved hans Bryllupper og Begravelser bestrøes Gaderne, hvortgjennem Brudes eller Liigs Skaren passerer, med hvidt Sand, samt rigeligt Durbom og Blomster, og i første Tilfælde illumineres Husene om Aftenen, indtil Brudefolkene ere tagne hjem.

Men vil man see Almuen en masse i sin Kraft og hele sorgløse Eiendommelighed, da skal man besøge det saakaldte Folkemarked, som holdes i Kolding i Begyndelsen af October Maaned. Karle og Piger sælge her sig selv til den Høistbydende under bestemte Betingelser og i en afforderet Tid, eller de sælges af deres Forældre, og det Hele vilde have nogen Lighed med Afrikas Slavetorve, naar ikke de glade Ansigter og den Folkefest, der slutter Forhandlingerne, viste, at det Hele var frivilligt. De faldsbudne Karle og Piger ere Vesterregnenes Beboere, der udvandre af Mangel paa Arbeide og af Frygt for Udkomme i Vinterens Løb. De opstille sig i Rader, langs med Husene paa Drendebanen. Kjøberne indfinde sig og besigtige deres

physiske Bygning, føle dem i Hænderne, betragte deres Gang, Fodskifte o. s. v. Aftale gjøres om Arbeidets Beskaffenhed, Betalingen afforderes i Klædningsstykker eller Penge, ja man hengiver sig endog stundom for den blotte Winterunderholdning, og, er Handelen sluttet, gives Penge paa Haanden. Disse anvendes gjerne til Aftenens Glæder, der bestaae i Dands og Eviir. Husene ere ved denne Leilighed saa opfyldte med Mennesker, at alle ikke kunne faae Qvarteer. Disse vandre da sorgløse Matten igjennem omkring paa Gaderne eller tilbringe en Deel af Tiden i Bartsbusene. Den næste Morgen drager Enhver afsted med sin ny Hætte.

C a n t a t e

opført af

Disciplene ved Rolding lærde Skole,

da

hidtilværende Rektor

Hr. E. G. Tauber

tog Afsted med Skolen

for

at tiltræde sin Post

som

Direktor ved Sorøe Akademie,

forfatter af

H. H. Blache,

Adjunkt ved Aarhus Katedralskole.

Chor.

See! Timen fødes og forgaer,
Som Lustens Pust er svundne Aar,
Som Morgnens Dug paa Markens Høie.
Held os, naar dvæle kan vort Døie
Paa svundne Tid med salig Røe,
Dg fremad see med Haab og Troe!
Da gaae vi trygt ad Livets Wei.
Vor Kraft kan prøves, svigter ei,
Hvor Himlen vinker, Pligten kalder
Utrattede til snehvid Alder.
Hans Værk udrette vi paa Jord,
Hvis Kraft er i de Svage stor.

Duo.

Du, som os ^{ad} Veien førte
Mod det lyse Kundskabs Land,
Fra hvis Kyst vi Stemmer hørte,
Dem vi aldrig glemme kan:
Ei forsmaae Du disse Toner
Barnligt Sind Dig ofrer nu!
Og naar Selv Din Tøse kroner,
Kom dem venligt end ihu,

Chor.

For Dig vor Bøn skal have sig:
Algodheds Gud ledsage Dig!
Alf Ham Din Daad velsignet være!
Dit Fædreland den Frugter bære
Dit Hierte Dydens høie Løn!
Alfader, her vor fromme Bøn!